

CHURCHILL VAK'ASI (1836)*

Nedim İPEK**

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, XIX.yüzyılın başlarında üç kıtadaki geniş toprakları ile Avrupa'da hesaba katılması gereken bir kudreti temsil ediyordu. Buna rağmen devletin askerî gücü, iktisadî ve malî durumu eski devirlerle kıyaslanamayacak derecede zayıflamıştı. Bu zayıflığı, iç isyanlar,sürekli ve uzun savaşlar,merkezî idarenin otoritesini kaybetmesi, çağın teknik gelişmelerinden uzak kalma, dış müdahaleler ve kapitülasyonlar gibi sebepler artırmış ve hızlandırmıştı.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısında büyük iç ve dış meselelerle meşgul olmak zorunda kalmıştı. Devlet, bu meseleleri halledebilmek için içte bazı ıslâhat teşebbüsleri ile bünyesini güçlendirmeye çalışırken, dışta da toprak bütünlüğünü korumak amacıyla çeşitli savaşlara girmişti. Bu ortamda, Osmanlı tebeasından bazıları dinî ve millî istiklâl iddiâları ile isyan etmişler, Yunanistan Devleti kurulmuş ve Eflâk Buğdan ile Sırbistan Bâbiâli'nin hakimiyetini sadece görünüşte¹ tanır olmuşlardı. Diğer taraftan, 1830'da Fransa Cezayir'i işgal etmişti. Osmanlı Devleti, büyük devletlerin politikaları ile kendisinden koparılan Mora ve Cezayir'in acısını henüz unutamadan Mehmed Ali Paşa'nın isyanı ile karşılaşmıştı.

Osmanlı kuvvetlerinin Konya'da mağlup olması (21 Aralık 1982) ve olayların tahmin edilmeyen bir hızla gelişmesi üzerine II. Mahmud (1808- 1839), valisine karşı Avrupa devletlerinden yardım istemişti. İstanbul'un hatta devletin Mehmed Ali Paşa'nın güçlü idaresine geçmesi ihtimali, bölgede menfaatları olan devletleri harekete geçirmiş ve böylece Mısır meselesi devletlerarası büyük bir bunalım halini almıştı. Bu meselede, Fransa dışında büyük devletler, kendi menfaatları doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin yanında veya onu destekler bir siyaset içinde bulunmalarına rağmen, Rusya hariç, hiçbirisi doğrudan yardım yapmakta acele etmiyordu.² Ancak Rusya'nın aktif siyaseti, İngiltere ve Fransa'yı harekete geçirerek meselenin çözümü için daha tesirli çalışmalarına sebep olmuş ve sonuçta " Kütahya Uzlaşması " (5 Mayıs 1833)

* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda yapılan master çalışmasıdır. Bu çalışmanın sürdürülmesi esnasında çıkan Orhan Koloğlu'nun aynı meseleyi ele alan " Miyop Çörçil " ünvanlı eseri, çalışmamıza yol gösteren ve yer yer tamamlayan bir eser olup, Osmanlı Arşivlerinden istifade edememesi, bizim de konu ile ilgili yabancı arşiv belgeleri ve kaynakları kullanamamış olmamız ile denkleşmektedir.

** Ondokuzmayıs Üniv. Eğitim Fak. Tarih Anabilim Dalı'nda Öğretim Üyesi.

¹ Helmut Von Moltke, *Türkiye Mektupları* Çev. Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s. 43.

² Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 139-145

yapılmıştı. Diğer taraftan, II. Mahmud'un bu uzlaşma ile tatmin olmaması ve Rusya'nın elde ettiği üstün durumu sürdürmek amacıyla Türkiye üzerinde baskı kurması sonucunda, 8 Temmuz 1833 tarihinde Hünkâr İskeleyi Andlaşması yapılmıştı. Böylece Rusya, Boğazlar ve Karadeniz'de nüfusunun en yüksek zirvesine ulaşıyor ve Osmanlı Devleti üzerinde kurmayı düşündüğü himaye politikasını gerçekleştirmeye başlamış bulunuyordu. Bu nitelikleri taşıyan andlaşma, Fransa ve İngiltere'nin tepkisi ile karşılaşmıştı. Buna rağmen Osmanlı Devleti, Ahmed Fevzi Paşa vasıtasıyla Ruslarla yeni bir andlaşma imzaladı. (17 Ocak 1834)³

Hünkâr İskeleyi Andlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti tekrar sükûna kavuşmuştu. Bu ortamda, ıslâhat teşebbüsleri hızlandırılırken devletlerarası bazı meseleler de siyasî müzakereler yoluyla halledilmeye çalışılıyordu. Nitekim Bâbîâlî, Cezayir'in geri alınabilmesi için Fransa ve İngiltere nezdinde teşebbüse geçmişti.⁴ Bu müzakereler neticesinde Cezayir, Fransa'dan geri alınmadığı gibi Akdeniz'de Tahir Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması ile Fransız donanması çatışma noktasına gelmişlerdi. Fransa, 1836 yılında Cezayir ve hatta Tunus hakkındaki niyetlerini açık bir şekilde belirtmeye başlamıştı.

Bu sükûn devrinde Osmanlı Devleti bir taraftan da İngiltere ile yeni bir ticaret tarifesinin tanzimi ve gümrük resminin makul ve münasib bir miktarda artırılması için teşebbüse geçmişti. Tarife meselesinde İngilizlerin asıl gayesi, serbest ticarete engel teşkil eden **Yed-i vahid** sistemini kaldıran bir andlaşmayı kabul ettirmektir. Bunu sağlamak için de münasebetlerinin ticaretten ibaret bulunduğu, ticaretlerine zarar geldiği takdirde siyasî münasebetlerin de kesileceğini ifade etmekten kaçınıyorlardı. Bu sebeplerden dolayı İngiltere Osmanlıların teklifine yanaşmıyor ve 1836 yılında da oyalama siyasetine devam ediyordu.⁵

1836 yılında Osmanlı Devleti, bir taraftan yukarıda açıklanan sorunları çözümlenmeye çalışırken diğer taraftan da ecnebilerin ve reayanın ülkede çıkardıkları meselelerle meşgul olmak zorunda kalmıştır. Böyle bir hadisede, bir hıristiyan genci anne ve babasının rızası olmadan İslâmiyeti kabul edince Fransız elçisi, bu şahsın iadesini talep etmişti. Bâbîâlî, Osmanlı kanunlarına istinaden bu isteği geri çevirince, henüz normale dönmeye başlayan münasebetleri bozmak istemeyen elçi, işin peşini bırakmak zorunda kalmıştı.⁶ Bir başka hadisede ise bir Türk hastahanesinde çalışan Prusyalı bir doktor, hastalara karşı kötü davrandığından hapsedilmişti. Bu duruma kızan doktorun arkadaşı, Kaptan Paşa'ya (Namık Paşa) hakaret etmeye kalkınca

³ Yorga, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948, V, 378.

⁴ Bkz. Ercüment Kuran, **Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827- 1847)**, İstanbul 1957, s.35-47.

⁵ Mübahat Kütükoğlu, **Osmanlı- İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580- 1838**, Ankara 1974, I, 84-92.

⁶ **Başbakanlık Arşivi (BA) İbnülemin Tasnifi- Hariciye (İEH)**, Nr. 1520 : **France** gazetesinde neşredilen mektubun tercümesi (20 Mayıs 1251) ; Orhan Koloğlu, **.Miyop Çörçil Olayı**, (Ceride-i Havadis'in Öyküsü), Ankara 1986, s. 30.

tutuklanmıştı. Bu hadise Bâbiâli ile Prusya elçiliğini karşı karşıya getirdiyse de Akif Efendi, hadiseyi kapatmayı başardı. (Nisan 1836)⁷

1836 yılının bu siyasî ortamında, İngiliz tüccarı W. Churchill bir Türk çocuğunu yaralayarak sonradan bir takım siyasî hadiselerin müsebbibi oldu. Bu olayı daha iyi ortaya koyabilmek için, önce W. Churchill ve İstanbul'daki ecnebler hakkında bazı bilgiler vermeği faydalı bulmaktayız.

A- ÇÖRÇİL (WILLIAM N. CHURCHILL)'İN KİMLİĞİ ve İSTANBUL'DAKİ ECNEBİLER

1- Çörçil'in Kimliği :

Çörçil, Londra'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemekteyse de kendisine ait mühürde H.1212 (1797)⁸ tarihi kazılıdır. Çörçil'in 1840'dan sonra Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdiği düşünülürse, bu tarihin mührün kazılış tarihi değil, doğum tarihi olduğu şüphesizdir. Ayrıca, yukarıda adı geçen hadisenin vukuunda (1836), 35- 40 yaşlarında olduğu tahmini de ⁹ bunu ispatlar mahiyettedir.

Çörçil'in Türkiye'ye ne zaman yerleştiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İzmir'de yayınlanan bir Fransız gazetesine göre 1816'da, İngiliz konsolosluğuna göre ise 1822'de İzmir'e yerleşmiştir. ¹⁰ Oğlu Alfred, H. 1262 (1845- 1846)'de Bâbiâli'ye takdim ettiği istidâsında, babasının yirmi yıldan fazla bir zamandır Türkiye'de olduğunu ifade etmektedir. ¹¹ Bu bilgilere göre Çörçil, 1816-1825 tarihleri arasında Türkiye'ye gelerek İzmir'de mekan tutmuş olmalıdır.

İzmir'de Beatrix (1803- ?) adında bir İngilizle evlenmiştir. Bu evlilikten, Alfred Black (1825-1870), Louisa (1833), Harriet (1838), Edvina (1840), Victoria (1841) ve Henry (?- 1880) adlarında beş çocuğu olmuştur. ¹²

1831-1833 tarihleri arasında İstanbul'da Amerikan diplomatik temsilciliğinde görevliydi. 1831'de konsolos yardımcısı olarak göreve başladı. Elçi Porter ile birinci tercüman Hodgson arasındaki geçimsizliklerden faydalanarak Hodgson'un yerini almaya çalışmıştır. Bu amaçla Ağustos 1833'te Amerika'ya müracaat etmiş, ancak bir netice alamadığı gibi, bulunduğu memuriyetten de azledilmiştir. ¹³

Bu hadiseden sonra Çörçil muhtemelen gazeteciliğe meyletmiştir. **Adolphus Slade**, Çörçil'i 1833'ten beri bir Londra gazetesinin muhabiri olarak

⁷ Akif Paşa, **Tabsıra**, İstanbul 1300, s.46- 47; Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s.30.

⁸ **BA, İrade- Hariciye (İH)**, Nr. 1239, Lef. 1 : Çörçil'in istidâsı ; **BA, Cevdet-Maliye (CM)**, nr. 8095: Ceride-i Havadis gazetesinin müdürü Çörçil'in arzı ; **BA, İrade- Dahiliye (İD)**,Nr.4734,Lef.2: Çörçil'in istidâsı.

⁹ Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 18.

¹⁰ Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 18- 19.

¹¹ **BA, İD**, Nr. 1666 : Alfred Churchill'in istidâsı.

¹² Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 128- 129.

¹³ Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 20.

gösterir.¹⁴ Çörçil de İngiliz elçiliğine verdiği İngiliz devleti taciri imzalı takririnde, kendisinden **Curnal kâtibi** olarak bahseder.¹⁵ 21 Mayıs 1836 tarihli **Journal de Smyrne** gazetesine ve Amerikan konsolosuna göre de, Londra'da yayınlanan gazetelerden birinin muhabiridir.¹⁶ Fransız elçisi Roussin, Jouanin Van Gaver, Arthur Alric ve A.Hamdi Tanpınar'a göre **Morning Herald** ve diğer bir Tory gazetesinin muhabiridir.¹⁷ **France** gazetesi (13 Haziran 1836), Enver Ziya Karal ve Niyazi Berkes'e göre de bir İngiliz gazetesinin İstanbul'daki muhabiridir.¹⁸ Buna karşılık, **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**'ndeki vesikalarda Çörçil müste'men tacir olarak gösterilmiştir. Ancak, 1840 yılından itibaren vesikalarda Çörçil'den bahsedilirken gazeteci deyimini kullanılmıştır.¹⁹ Akif Efendi de, Çörçil'den tacir olarak bahsetmiş olup gazeteci lafzını hiç kullanmamıştır. İngiliz elçiliği takrirlerinde de tüccar deyimini geçmektedir. Orhan Koloğlu da, önemli İngiliz gazetelerinde yaptığı araştırmalarında, Çörçil'in gazeteciliği ile ilgili her hangi bir bahse rastlamamıştır.²⁰

2- İstanbul'daki Ecnebler :

Fetihten sonra, Anadolu, Rumeli ve Karadeniz ülkelerinden getirilen müslim ve gayr-i müslimler şehre yerleştirilmek suretiyle İstanbul'daki nüfusun artırılmasına çalışılmıştır. Müslümanlar, Aksaray, Laleli, Vefa, Zeyrek, Çarşamba, Fatih, Atikali, Şehzadebaşı, Süleymaniye ve Dızdariye mahallelerine; gayr-i müslimler, Marmara, Haliç ve Surlara bakan çevrelere; ecnebler ise Beyoğlu ve çevresine yerleştirilmişlerdir.²¹

İstanbul'da ikâmet etmeye karar veren diplomat, tüccar, maceraperest, gemici, işçi ve işsiz Avrupalılardan müteşekkil ecnebler hayatlarını Beyoğlu'nda geçirirlerdi. Beyoğlu sakinleri hangi dinden olurlarsa olsunlar, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, kendilerine mahsus gelenekleri, hâl ve hareketleriyle apayrı bir mahalle meydana getirmişlerdi. O kadar çok mesele çıkarıyorlardı ki, Bâbîâlî ve vilâyetlerdeki memurlar, Beyoğlu'ndan kaynaklanan bir ticaret, diplomasi ve misyonerlik faaliyetlerinin meseleleri ile uğraşır olmuşlardı.²²

3 Ağustos 1831 Pazar günü Çukur mahallesinde çıkan yangın, tulumbacıların çok çalışmasına rağmen şiddetli rüzgarla büyüyerek on beş saat

¹⁴ Arthur Alric, **Un Diplomate Ottoman en 1836, (Affaire Churchill)**, Paris 1896, s. 146.

¹⁵ **BA, Hatt-ı Hümayun (HH)**, Nr. 47986-E : Çörçil'in İngiliz Büyük Elçiliği'ne verdiği takririn tercümesi (15 Mayıs 1836).

¹⁶ Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s.21.

¹⁷ Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s.21; Jouanin -Van Gaver, **La Turquie**, Paris 1840, s.427; Arthur Alric, **Aynı eser**, s.VII; A. Hamdi Tanpınar, " Akif Paşa ", **İslâm Ansiklopedisi (İA)**, İstanbul 1941, I, 243.

¹⁸ **BA, İEH**, Nr. 1520 : **France** gazetesinin tercümesi (13 Haziran 1836); Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1976, V, 189 ; Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978, s. 255.

¹⁹ **BA, İD**, Nr. 741.

²⁰ Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 21.

²¹ İliber Ortaylı, **İstanbul'dan Sayfalar**, İstanbul 1986, s.198 vd.

²² İliber Ortaylı, **Aynı eser**, s. 198

kadar devam etmişti. Bu yangında Dörtiyolağzı, Taksim, Tatavla, Aynalıçeşme semtlerinde bulunan elçilik binaları ile pek çok ev ve dükkan yandı. Bir çok kişi açıkta kaldı.²³ Yangında zarar gören ve meskensiz kalan ecnebiner reâyâ hanelerine ve hatta müslümanların evlerine geçici olarak yerleşmelerine izin verildi.²⁴ Böylece, ecnebiner kısa bir müddet sonra eski meskenlerine dönmek şartıyla Beşiktaş, Kasımpaşa ve Üsküdar'daki Türk mahallelerine iskân edildiler. Aradan bir kaç sene geçmesine rağmen Türk mahallelerinden ayrılmamaları mahalle sakinlerinin tepki ve şikâyetlerine sebep oldu.

Ecnebinerden şikâyetin başında, **Poliçya** adı verilen şehir nizamına aykırı olarak izinli-izinsiz, olur-olmaz yerlerde avlanmaya kalkmaları, sokaklarda sakınmadan silah kullanmaları ve bazen hayvanları vurmaları geliyordu. İkinci bir şikâyet konusu ise, ecnebinerlerin gece geç vakitlere kadar oturmaları, içkili eğlenceler tertip etmeleri ve kumar oynamaları idi.²⁵ Müslümanların hayat tarzına tamamen ters olan bu durum, ecnebinere karşı bir hoşnutsuzluğun meydana gelmesine sebep oldu. Çörçil de bu şekilde hareket eden ecnebinerden biriydi. Bir kaç kere şehir nizamına aykırı hareketlerde bulunmuşsa da kendisine herhangi bir cezaî müeyyide tatbik edilmemişti.

Avrupalıların kendilerine tanınan imtiyazlardan faydalanarak kanunlara aykırı hareket edecek kadar serbest davranmaları müslümanların şikâyetlerine sebep oluyordu. Asayiş ve güvenlikten sorumlu zabıta kuvvetleri de ecnebinerden şikâyetçiydi. Hatta, suçlu olanlar karakol veya mahkemeye götürülmek istenince bazen askerlerin tüfeklerini kıracak kadar ileri gidebiliyorlardı. Bu yüzden zabıta kuvvetleri zor kullanmak durumunda kalabiliyorlardı.²⁶

Ecnebinerlerin bu davranışlarına rağmen, Kadıköy'de ikâmet eden reâyâ ve müslümanlar evlerini ecnebinere fahiş bir fiyatla kiraya veriyor hatta mülkiyetini satıyorlardı.²⁷ Oysa, müslüman ve reâyâ ile ecnebinerlerin aynı mahallede ikâmet etmeleri caiz değildi. Bu nedenle söz konusu satışlar durdurulurken, ecnebinerlerin en kısa zamanda eski mekânlarına gönderilmesine karar verildi.²⁸

Fransız ve İngiliz elçileri, müslüman mahallelerinde ikâmet eden Fransız ve İngiliz tebeasının çokluğundan dolayı, bunların hemen eski yerlerine yerleştirilmelerinin mümkün olamayacağı gerekçesiyle uygulamanın gelecek bahara kadar tehirini rica ettiler.²⁹ Rus elçisi de ecnebinerlerin altı veya birer yıllık kiralarını ev sahiplerine peşin verdiklerinden, bunların bu gibi yerlerden çıkarılmalarının güç olduğu ve ev sahiplerinin aldıkları paraları iade etmekte

²³ Ahmed Lütfi, **Tarih-i Lütüfi**, İstanbul 1292, III, 161; IV, 105-107; **Takvim-i Vekayi**, 20 Cemaziyevvel 1247, sayı.1; Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1960, V, 2721.

²⁴ **BA, HH**, Nr. 32520

²⁵ **BA, HH**, Nr. 40758; Arthur Alric, **Aynı eser**, s.139

²⁶ **BA, HH**, Nr. 40750 : Akif Paşa'nın arz tezkiresi.

²⁷ **BA, HH**, Nr. 35688

²⁸ **BA, HH**, Nr. 35688

²⁹ **BA, HH**, Nr. 40836/ A : Fransız elçisi tarafından elçilik tercümanı La Pierre'e verilen talimatname suretinin tercümesi; **BA, HH**, Nr. 40753

zorlanacaklarından bahisle biraz mühlet istemişti.³⁰ Diğer elçiliklerin de aynı isteklerde bulunmuş oldukları anlaşılmaktadır.

Bâbiâlî, ecnebilerin eski mekânlarına hemen gönderilmesi durumunda bazı karışıklıklara ve elçiliklerin itirazına neden olacağını sezdiğinden, işin tedricen icrasına karar verdi. Buna göre, kendilerine gösterilen semtlerde ev tedarik edenler hemen gidecekler, önceden kaide olduğu üzere işsiz güçsüzler memleketlerine gönderilecekler ve mazeretleri sebebiyle buldukları yerlerde ikâmet edeceklere üç ay mühlet verilecekti.³¹

Netice olarak, ecnebilerin büyük bir çoğunluğu Beyoğlu'na döndü. Çörçil, Kadıköy'e yangın sebebiyle gelmediği için ikâmet süresi Kapdan-ı Derya Vekili Ahmed Fevzi Paşa tarafından üç ay uzatıldı.³²

B- ÇÖRÇİL MESELESİ ve İNGİLİZ ELÇİLİĞİNİN FAALİYETİ

1- Çörçil Meselesinin Ortaya Çıkışı

8 Mayıs 1836 günü Çörçil, oğlu ve bir arkadaşı ile birlikte Kadıköy'de ava çıkmıştı. Çocukların oyun oynadığı ve hayvanların otlatıldığı bir yerde avlanan Çörçil, 80-100 adım mesafedeki bir hedefe ateş etti. *Miyop*³³ olması sebebiyle, Defterhane kâtiblerinden Necati Efendi'nin küçük oğlunu vurduğunu farketmemişti.

Üsküdar Kadısı tarafından hazırlanan, olay ile ilgili ilâmda, Çörçil'in kuzuya ateş ettiği ifade edilirken; Çörçil, İngiltere elçiliğine verdiği takririnde, bıldırcına ateş ettiğini ve hatta vurduğunu iddiâ etmektedir.³⁴ Neticede Necati Efendi'nin küçük oğlu sekiz yerinden yirmi kadar saçma ile yaralanmıştır. Çörçil, avlanma yasağı olan bir yerde ve av mevsiminin geçmiş olmasına rağmen avlanması, bir çocuğu yaralaması ve şehir nizamını bozması nedeniyle suçlu görülüyordu.

Çörçil, yaralı çocuğun yanına vardığında etraftan gelenler tarafından sarılmış olduğunu gördü. Bunların arasında Necati Efendi'nin büyük oğlu da vardı. Kadıköy sakinleri daha önce bu gibi hareketlerden şikayetçi olmuşlardı. Yine de bu gibi davranışların devam etmesi ve Çörçil'in suçunu kabul etmemesi üzerine müslümanlar kendileriyle alay edildiği fikrine kapıldılar. Bu nedenle Çörçil döğölmek istendiyse de orada bulunan ihtiyarlar, buna engel oldular. Çörçil'in tüfeği elinden alındı ve zabtiyeye haber verildi. Çeyrek saat sonra bir mülâzım, bir çavuş, bir onbaşı ve üç dört asker geldi.³⁵

Çörçil, müfrezeyi görünce işin ciddiyetini anladı ve Üsküdar karakoluna gitmeden olayı gözdağı vererek kapatmak istedi. Mülâzime müste'men tüccar ve önemli bir şahsiyet olması nedeniyle serbest bırakılması gerektiğini ima

³⁰ BA, HH, Nr. 40753

³¹ BA, HH, Nr. 40758

³² BA, Cevdet- Hariciye (CH), Nr. 4007; Akif Paşa, *Tabsıra*, s.6

³³ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s.21

³⁴ BA, HH, Nr. 47986/E; Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 7

³⁵ BA, HH, Nr. 47986/E

etti.³⁶ Suçlu olduğu halde direnmesi, hatta gözdağı vermeye kalkması, kendisine duyulan tepkiyi artırdığından, orada hafifce hırpalanmış olması ihtimal dahilindedir.

Zabtiyeler tarafından Üsküdar'daki Ahmed Fevzi Paşa'nın Kethüdasının huzuruna çıkarılan Çörçil, orada da serbest bırakılmak için *curnal kâtibi* (gazeteci) olarak Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetler etmiş olduğunu beyan etmiştir. Bu sözlere değer vermeyen Kethüda, kendisini Kadı'nın huzuruna çıkarılmak üzere Kavaslara teslim etmiştir.³⁷ Oysa Çörçil, konsolosluk mahkemesinde muhakeme olunmak istiyordu.³⁸

Üsküdar Kadısı, bir sonuca varabilmek için yaralı çocuğun yanına bir hekim gönderirken, Çörçil de Bâbiâli'nin hapisanesi olan Tomruk'da gözaltına alınmak üzere bir Kavasla yola çıkarıldı. Bu sırada Çörçil, Kavasın izniyle durumunu belirten bir tezkire yazıp, İngiliz elçiliğine gönderdi.³⁹ Hadise günü akşam üzeri İstanbul'a getirilen Çörçil, Hariciye Nazırı'nın ne yapılacağına karar vermesine kadar Tomruk'da gözaltına alındı. Diğer taraftan, Üsküdar Kadısı'nca hazırlanan " *ilâm* " Hariciye Nazırı'na gönderildi. Nazır Akif Efendi, bir müste'men tüccarın av mevsimi geçtiği halde korkusuzca avlanırken çocuğu yaralamasını ve devlet için mühim ve lüzumlu olan şehir nizâmını bozmasını, daha çok edepsizlikler yaparak asâyişi ihlâl etmesini, ecnebilerin hoşnut ve serbest tutulması için kendi halkını sıkıntı içine sokmanın geleneğe ve mantığa aykırı olduğunu düşündüğünden, sanığın Tersâne-i Amire'de habsolunmak üzere Kapdan-ı Derya Vekili Ahmed Fevzi Paşa'ya gönderilmesine karar verdi.⁴⁰ Böylece Çörçil, hadisenin tahkikine kadar Tersane-i Amire mahbesinde gözaltına alındı. (9 Mayıs 1836)

2- İngiliz Elçilik Tercümanlarının Tutumu

İngiliz elçisi Ponsonby, hadiseyi duyar duymaz elçilik tercümanlarından Küçük Pizani vasıtasıyla Akif Efendi'den Çörçil'in serbest bırakılmasını talep etti. Çörçil'in suçunun büyük olması ve yaralı çocuğun durumunun henüz belli olmaması sebebiyle elçiliğin bu isteği reddedildi.⁴¹ Daha sonra Akif Efendi'yle görüşen elçilik baş tercümanı Büyük Pizani (Frederik) de aynı cevapla karşılaştı. Bununla birlikte, Çörçil'in döğüldüğünü iddia eden baş tercüman yaralı çocuğun sağlık durumu belli olduktan sonra verilecek cezayı kabul edeceklerini taahhüd etti. O ana kadar Çörçil'in döğüldüğünden haberdar olmayan Akif Efendi, sanığın serbest bırakılması için baş tercüman ve Esvabçı Mehmed Ağa vasıtasıyla Ahmed Fevzi Paşa'ya haber yolladı.⁴²

Ahmed Fevzi Paşa, Hariciye Nazırı'nın tezkiresi olmaksızın sanığı serbest bırakmaya yanaşmamıştı. Bu durum karşısında baş tercüman böyle bir

³⁶ BA, HH, Nr. 47986/E

³⁷ BA, HH, Nr. 47986/E

³⁸ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 33

³⁹ BA, HH, Nr. 47986/E

⁴⁰ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 8

⁴¹ BA, HH, Nr. 4007 ; Akif Paşa, *Tabsıra*, s.8

⁴² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 8-9

tezkireyi Akif Efendi'den talep etseydi, kuşkusuz tezkire verilir ve hadise başlamadan biterdi. Tercüman bunu yapacağı yerde meseleyi başka mecralara dökecek bir tutum ile " Beyoğlu mahfillerinde " faaliyet göstermeyi tercih etmiştir.

Elçiliklerin baş tercümanı başkalarının nazarında çok önemli ve itibarlı bir şahsiyettir. Elçinin himayesinde olan şahıslar, baş tercümanı kendilerinin hamileri sayarlardı. Türk mahkemelerinin hükmünden kaçmak, Türk kanunlarından kurtulmak isteyen ona sığınırdu. İstanbul'daki elçiliklerden herhangi biriyle işi bulunanların hepsi ona itibar ederdi.⁴³ Öyle anlaşılıyor ki, Büyük Pizani söz konusu otorite ve saygınlığını kaybetmemek azmindedir. Oysa, Beyoğlu kamuoyu Çörçil'in serbest bırakılmasını temin edemeyen İngiliz elçilik tercümanlarının aleyhine sözler sarfetmeye başlamıştı. Bu ortamda iş biraz uzayınca, baş tercüman otoritesini korumak telaşına kapıldı. Bu nedenle Büyük Pizani, Beyoğlu'nda İngiliz tüccarları ve Divan-ı Hümayun tercümanı İstefenaki Vogovidis'in fikirlerini aldıktan sonra Ponsonby ile görüşmek üzere İngiliz elçiliğine gitti.⁴⁴

Büyük Pizani, bu faaliyetlerden sonra aynı gün akşam üzeri, Tercüme Odası kâtiblerinden Halis Efendi ile oturmakta olan Akif Efendi'nin yanına geldi. Daha içeri girer girmez hakâret-âmiz sözler sarfetmeye başladı.⁴⁵ Akif Efendi, tercümanın bu davranışından Ahmed Fevzi Paşa'nın, Çörçil'i serbest bırakmadığını sezinlemişti. Ancak, bir devlet adamı sıfatını taşıdığı için Paşa'nın fikrine saygı duyması gerekiyordu. Nitekim bu müzakerede, Ahmed Fevzi Paşa'yı ve Üsküdar Kadısı'nın konuyla ilgili verdiği ilâmı savunmuştur. Akif Efendi'nin kararlılığını gören ve isteklerini kabul ettiremeyen tercüman, ne yapacağını şaşırdu ve itidâlini kaybetti.⁴⁶ Üsküdar Kadısı'nın ilâmı hakkında ağır bir lisan kullanarak, " **bu boktan yalan ilâma mı inanacağız ?** " demek cüretini gösterdi.⁴⁷

Akif Efendi, *Tabsıra*'da tercümanın ilâm hakkında ağır bir lisan kullandığını belirterek⁴⁸ sarfedilen sözün çirkinliğini açıkça aksettirmekten kaçınmaktadır. Büyük Pizani de Ponsonby'ye verdiği takrirden, Hariciye Nazırı Akif Efendi'nin gerçekleri ifade etmeyen ilâma itibar edip Çörçil'i hapsedirmesinin andlaşmalara ters düştüğünü ve zabtiyeler ile Hariciye Nazırı'nın uygunsuz davranışları karşısında kendisini tutamayıp, ilâm hakkında çok kötü bir lisan kullandığını bildiriyordu.⁴⁹

Akif Efendi, tercümanın yaptığı hakarete rağmen ağırbaşlılığını ve devlet adamı olma sıfatını taşıdığı için olayı sükûnetle karşılamıştır. Hariciye Nazırı ile tercüman arasında bir anlaşma sağlanamayınca, o ana kadar sessiz kalan Halis Efendi söz alarak, Avrupa hukukundan söz etmek istemiştir. Ancak,

⁴³ Adolphus Slade, *Türkiye Seyyahatnamesi, Türk Donanması ile Yaptığı Karadeniz Seferi*, Çev: A. Rıza Seyfioğlu, İstanbul 1945, s.152-153

⁴⁴ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 37, 40

⁴⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 10

⁴⁶ Arthur Alric, *Aynı eser*, s. 140

⁴⁷ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 39

⁴⁸ Akif Paşa, *Tabsıra*, s.10

⁴⁹ BA, HH, Nr. 47986/B: Büyük Pizani'nin Ponsonby'ye verdiği takririn tercümesi.

Avrupa, Türkleri medenî milletler camiasından saymadığı için tercüman, " o size göre değildir " cevabıyla çekip gitti.⁵⁰

Büyük Pizani, Avrupa mantığıyla Türklerin medenî milletler safında sayılamayacağını, bu nedenle Türklere milletlerarası hukuka göre davranılmadığını ima etmişti. Büyük Pizani, kendi durumunu kurtarmak için giriştiği hareketlerle hadisenin çözüm yolunu tıkıyor ve kullandığı lisan ile işi devlete ve hususiyetle Türk adlî teşkilâtına hakarete kadar vardıyordu. Böylece, hadise adî bir zabıta vak'ası olmaktan çıkarak siyasî bir mahiyet kazanmaya ve elçi ile nazır arasındaki münasebetlerin koparılmasına doğru ilerlemeye başlıyordu.

3- İngiliz Elçisi Ponsonby'nin Faaliyeti

Büyük Pizani'nin raporları ile hadise hakkında bilgi sahibi olan İngiliz elçisi Ponsonby, hakikati tahkik etmeksizin 10 Mayıs 1836 tarihli bir notayı Hariciye Nezareti'ne, Seraskerliğe ve Sadarete ayrı ayrı takrirler ile bildirmiştir. ⁵¹ Ponsonby, bu nota ile bir İngiliz tebeasının hukukuna tecavüz ettiği gerekçesiyle Akif Paşa ile resmî münasebetin kesildiğini ifade ediyordu.⁵² Böylece Elçi, Bâbıâli ile münasebetlerini sürdürürken Hariciye Nazırını ile muhabereyi kesiyordu. Yani Osmanlı Hükümetini tanıyor, ama onun bir nazırını tanıyamıyordu. Bu ise şimdiye kadar devletlerarası münasebetlerde hiç rastlanmamış bir tutumdur.

Büyük Pizani bu notayı 11 Mayıs 1836 tarihinde Akif Efendi'ye verdi.⁵³ Bu esnada, hadise nazır ile tercüman arasında tekrar tartışma konusu olmuştur. Tercümanın Ponsonby'ye verdiği raporda ve 29 Mayıs 1836 tarihli Fransız elçilik raporunda, tercüman ile nazır arasında, birincisi kadar sert tartışmaların cereyan ettiği ifade edilmektedir.⁵⁴ Ancak, Akif Efendi tercüman ile aralarında tekrar bir tartışmanın çıktığından söz etmez. Öyle anlaşılıyor ki, Akif Efendi bu tartışmaya önem vermeyerek, Ponsonby-Büyük Pizani ikilisinin muhtemel bir tuzağına düşmek istememiştir.

Hariciye Nazırının bu davranışına karşılık İngiliz elçisi, Büyük Pizani'ye hitaben yazdığı mektupta, olayla ilgili tutumunu benimsediğini, Üsküdar Kadısı'nın hazırladığı ilâm hakkında kullandığı lisandan dolayı af dilememesini istiyor ve " *siz, İngiltere Devleti'nin dâvâsı için çalıştıkça sizin dâvânız benimdir* " diyordu.⁵⁵ Böylece Ponsonby, baş tercümanın bütün davranışlarını tasdik ettiği, hatta ilâm için kullandığı ağır, hakaret-âmiz sözleri dahi benimsediği ve bunda özür dilenecek bir husus görmediği anlaşılmaktadır.

Ponsonby, Çörçil'in Akif Efendi'nin emriyle döğülmediğini bilmesine rağmen kendisini şu hususlardan dolayı suçluyordu.⁵⁶

⁵⁰ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 11

⁵¹ BA, CH, Nr. 4007

⁵² BA, HH, Nr. 47986/C : Ponsonby'den Hariciye Nazırına takrir tercümesi (28 Nisan 1251)

⁵³ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 11

⁵⁴ BA, HH, Nr. 47986/B; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s.43

⁵⁵ BA, HH, Nr. 47986/Ç: İngiliz elçisinin Büyük Pizani'ye verdiği takririn tercümesi (30 Nisan 1251)

⁵⁶ BA, HH, Nr. 47986/D

1- Tercüman Küçük Pizani, Akif Efendi'den elçiliğin konu ile ilgili fikrini öğreninceye kadar Çörçil'in tutuklanmamasını istemesine ve Akif Efendi'nin, Çörçil'in Kadıköy'de maruz kaldığı muameleden haberdar olmasına rağmen Çörçil hapsedilmiştir. Halbuki Çörçil'in zabtiyeler tarafından şiddetle döğüldüğünden tutuklanmaması gerekiyordu.

2- Çörçil'in, iki devlet arasındaki andlaşma hükümlerine göre elçi ve konsolos hazır bulunmadıkça muhakeme edilemeyeceği ve adî suçluların bulunduğu Tersane mahbesine gönderilemeyeceği , aksi takdirde andlaşmalardaki maddelerin engellenmiş olacağı Akif Efendi'ye bildirilmiştir.

3- Hiç kimseyi işlediği suçtan dolayı cezadan kurtarmak azminde olunmadığı elçilik tarafından bildirilip, Çörçil mahkum olmazdan evvel hadisenin tahkiki istenmiştir.

4- Akif Efendi'nin herkesten evvel andlaşmalara saygı gösterip, andlaşmalara aykırı hareket eden Kadıköy zabtiyelerinin cezalandırılmasını talep etmesi gerekiyordu.

Bu iddiâlardan da anlaşılacağı gibi elçi hadiseyi saptırmaktadır. Zira Çörçil, hadisenin psikolojik baskısı altında kalan Kadıköy sakinleri tarafından hırpalanmış olabilirdi. Bunların andlaşma şartlarını bilmesi beklenemezdi. Ponsonby'nin de daha önce kabul ettiği gibi Çörçil'in Hariciye Nazırı'nın emriyle döğüldüğü iddiası doğru değildi. Akif Efendi, sanığın döğüldüğünden haberdar olur olmaz serbest bırakılması için teşebbüse geçmişti.

Andlaşmaların ihtiva ettiği manâya göre muhakeme, suçlunun cezalandırılarak hapsedilmesidir. Oysa Üsküdar mahkemesince hazırlanan ilâm Çörçil'in suçunu ihbardan ibaretti. Dolayısıyla, Çörçil'in mevcut andlaşmalara mugayir muhakeme edilmiş olması söz konusu değildi.

Çörçil ağır bir suç ile itham edildiğinden hadise tahkik edilinceye kadar sanık olarak Tersane'de gözaltına alınmasına karar verilmişti. Tercüman Büyük Pizani'nin münasebetsiz tutumu da bu kararın alınmasına tesir etmişti. Dolayısıyla, Hariciye Nazırı'nın Çörçil'i tutuklatması andlaşmalara mugayir bir tutum değildi.

Elçinin iddialarından birisi de, Ahmed Fevzi Paşa'nın andlaşmalara mugayir olarak Çörçil'i serbest bırakmamasıydı. Oysa, yaralı çocuğun durumunun ne olacağı henüz anlaşılmamıştı. Ayrıca, Akif Efendi'den de bir tezkire gelmemişti. Bu durumda Çörçil'i serbest bırakması beklenemezdi.

Çörçil'in serbest bırakılmasını sağlayamayan Ponsonby, bu sefer Büyük Pizani vasıtasıyla Sadriazam Mehmed Emin Rauf Paşa'ya müracaat etti. Burada dikkati çeken husus Ponsonby'nin, Sadriazama karşı hürmette kusur etmemesi hususunda tercümanı ikâz etme ihtiyacını duymasıydı.⁵⁷

Tercümanlar, Sadriazamın huzuruna çok acele hususlar için çıkıp ancak bir kaç dakika durabiliyorlardı. Bu geleneğe rağmen Sadriazam, Büyük Pizani'yi kabul edip onun yanında verdiği takriri okumuştur. Bu takrir ile Ponsonby, Akif Efendi ve zabtiyelerin Çörçil'e yaptıkları muameleden şikâyetçi oluyor ve tarziye verilmesini istiyordu. Sadriazam, hadisenin hallini Mülkiye Nazırı Pertev Efendi'ye havale etti. Bunun üzerine tercüman, Mülkiye Nazırı

⁵⁷ BA, HH, Nr. 47986/Ç

Pertev Efendi ve Serasker Hüsrev Mehmed Paşa ile görüştü. Büyük Pizani bu müzakerelerde Osmanlı Devleti'nin tarziye vermemesi halinde İngiltere'nin bu duruma tahammül edemeyeceğini ifade ediyordu.

4- Tercüman Küçük Pizani'nin Faaliyeti

Küçük Pizani, 11 Mayıs 1836 günü yanında hekimler olduğu halde Çörçil'i ziyaret için Tersane'ye gitti. Tercüman, nöbetçinin izin kağıdı istemesi üzerine Ahmed Fevzi Paşa'ya müracaat etti. Bu sırada Paşa'nın huzuruna çıkan Üsküdar Muhafızı'nın bir adamı yaralı çocuğun durumunun gayet ağır olduğunu bildirdi.⁵⁸

Küçük Pizani, bu gibi haberlerin Ruslar tarafından maksadlı olarak yayılmasından şüphelenir. Ona göre Ruslar, Çörçil'in suçunu büyütürken Akif Efendi'nin hareketlerinin yerinde olduğunu göstermek istiyorlardı. Bunun üzerine tercüman, durumu tahkik etmek için yaralı çocuğu görmek istedi. Bu istek herhangi bir engelle karşılaşmadan kabul edildi.

Bir zabtiye ile birlikte Necati Efendi'nin Kadıköy'deki evine giden Tercüman, yaralı çocuğu gördü. Tercümanın müşahedesine göre, çocuğun sağ ayağında on beş, sol ayağında beş altı, sol elinde bir ve karnında bir saçma yarası olup, söylenilenin aksine sağlık durumu iyiydi. Küçük Pizani daha sonra kaleme aldığı raporunda,⁵⁹ çocuğun yarasının söylenildiği kadar ağır olmadığını ifade ederken, Türk makamlarının hazırladığı raporların asılsızlığını, çocuğun durumu belli olmaksızın sanığın bırakılmayacağı kuralının geçerli olamayacağını ve Çörçil'in boşuna hapiste tutulduğunu ima ediyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Küçük Pizani de ilâmın asılsızlığını ispata çalışmaktadır. Oysa, Türk makamları ilâmı maksadlı hazırlamış olsalardı ve çocuk ilâmda ifade edildiği gibi yaralı olmasaydı, tercümanın yaralı çocuğun evine gitmesine kesinlikle müsaade etmezlerdi. Bu müsaade bile devlet ricalinin kötü niyeti olmadığını göstermeye kifâyet edecek bir delildir. Ayrıca, çocuğun tehlikeyi atlattığı Türk makamlarınca tespit edilince; Çörçil serbest bırakıldı. (12 Mayıs 1836)

5- İstanbul'daki Elçiliklerin Tutumu

Ponsonby, bu hadiseyi Akif Efendi'nin makamından azledilmesi için kullanmaya karar vermişti. Bunu temin için diğer elçilerin desteğini almayı tasarladı. Bu nedenle elçilerin en kıdemlisi olan Fransız elçisi Roussin'i durumdan haberdar etti. Bunun üzerine, Fransız elçisi 12 Mayıs 1836 tarihli takririyile, andlaşmaların himayesi altında bulunan Fransız tebeasına cebri hareketlerin yapılmaması için Hariciye Nezareti tarafından müessir tedbirlerin alınmasını istedi.⁶⁰ Öte yandan, Fransız elçisinin talebi üzerine Rusya, Avusturya ve Prusya elçileri de Bâbiâlî'ye takrir verdiler (13 Mayıs 1836). Bu

⁵⁸ BA, HH, Nr. 47986/B

⁵⁹ BA, HH, Nr. 47986/A: A. Pizani tarafından Ponsonby'ye verilen takririn tercümesi (2 Nisan 1251)

⁶⁰ BA, HH, Nr. 40834/D : Fransız elçisinin Hariciye Nazırına takrir (12 Mayıs 1836)

takrirler ile andlaşmaların himayesi altında bulunan bir ecnebinin istemeyerek bir kazaya sebep olduğu için döğülüp zindana atılmasının andlaşmalara uymadığı, bu gibi davranışların Avrupa ile mevcut olan dostluğu bozabileceği ikaz edilerek, bu gibi davranışların tekrarlanmaması için lüzumlu tedbirlerin alınması isteniyordu.⁶¹

Avrupa devletleri, Kapitülasyon hakkında aralarında ittifak sağlamışlar ve verdikleri takrirlerle Kapitülasyonların bozulmasına hiç bir zaman razı olmayacaklarını göstermek istemişlerdi. Ancak, daha ileri bir adım atmayarak bu gibi hareketlere mani olunmasını istemekle kifayet etmişlerdir. Özellikle, İngiliz elçisinin Akif Efendi ile münasebetini kesme tavrını doğru bulmuyorlardı. Oysa Ponsonby, İngiltere'ye yolladığı 15 Mayıs 1836 tarihli raporda elçilerin, kendisini tamamen desteklediklerini ifade ediyordu.⁶²

Rusya elçiliği, verdiği protestonun amacını, İstanbul'da andlaşmaların himayesi altında bulunan Avrupalıların şiddet ve kuvvete dayalı muamelelere maruz kalmalarını engellemek, Osmanlı Devleti ile dost devletler arasındaki andlaşmaların muhafazasını sağlamak ve bu tarzdaki muamelelerin bundan böyle tekrarını men etmek olarak gösteriyordu. Akif Efendi'nin, Rus tüccar ve tebeasının işlerine sarf ettiği çabalarından Rus elçiliği hoşnuttu.⁶³ Prusya elçisi, verdiği protestonun Hariciye Nazırı'ndan şikayet anlamına gelmediğini, aksine kendisinden memnun olduklarını beyan etmiştir. Avusturya ve Fransız elçileri de aynı görüşte olduklarını Bâbılî'ye bildirmişlerdir.⁶⁴ Diğer taraftan Avusturya elçiliğine aid bir takiriden anlaşıldığına göre, Hariciye Nazırı Avusturya elçiliğine verdiği takrir ile, Osmanlı memleketinde mukim ecnebilere karşı şiddet kullanılmaması için müessir tedbirler alınacağını bildirmiştir. Akif Efendi'den şikayetçi olmayan Avusturya elçiliği, bu cevapla yetinmiştir.⁶⁵

6- Hadise Karşısında Beyoğlu ve Basın

Olayın cereyan ettiği ilk günlerde Beyoğlu'ndaki yorumlar, Büyük Pizani'yi suçlu göstermekte ve Çörçil'in Osmanlı Devleti nizamlarına aykırı davrandığı ifade edilerek, Türkleri savunma eğilimi daha ağır basmaktaydı.⁶⁶ Ancak, olaylar geliştikçe ve İngiliz elçiliğinin çabaları sonucu bu kanaat ve düşünceler İngiltere'nin lehine değişmeye başladı.

Elçi ve tercümanın çabaları sonucunda ecnebilere, hakaretin kendilerine yapıldığı fikrine kapıldılar ve bu konuda bir çok rapor ortaya çıktı.⁶⁷ Çörçil'i

⁶¹ BA, HH, Nr. 40834/B: Rus elçisi Bouteneff'in Hariciye Nazırı'na verdiği takrir (13 Mayıs 1836); HH, Nr. 40834/C: Prusya elçisi Koniksmarck'ın Hariciye Nazırı'na gönderdiği takrir (13 Mayıs 1836); BA, HH, Nr. 40834/E: Avusturya elçisi tarafından Hariciye Nazırı'na gönderilen takrir (13 Mayıs 1836)

⁶² Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 57

⁶³ BA, HH, Nr. 40834/A: Rus elçisi tarafından Sefaret tercümanı Hançerli Bey'e verilen talimname tercümesi.

⁶⁴ BA, CH, Nr. 4007; BA, HH, Nr. 40750 : Akif Paşa'nın arz tezkiresi.

⁶⁵ BA, HH, Nr. 40834/A; BA, HH, 40834/H: Avusturya elçisinin Hariciye Nazırı'na verdiği takrir (Evahir Muharrem 1252)

⁶⁶ Gazete haberleri hakkında geniş bilgi için bkz. Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 40

⁶⁷ Arthur Alric, Aynı eser, s.144

ziyaret eden ecnebilerin müşahedeleri, Beyoğlu kamuoyunun ve Avrupa basınının İngiliz elçiliğinin yanında yer almasını sağladı.

Söz konusu ziyaretçilerden A. Slade, Çörçil'in zindana atılmış olduğunu iddia etmekteydi. Ona göre bu durum, İngiltere'nin beş yıl önceki saygınlığının yok olduğunu gösteriyordu.⁶⁸ Amerikalı gemi mühendisi Rhodes ise, Çörçil'in yediği dayaklar neticesinde çok hasta olduğundan ve hapisanenin korkunçluğundan söz ediyordu.⁶⁹ Halbuki o devirde, Türk hapisaneleri, diğer ülkedekiler ile mukayese edilecek olursa, Rhodes'in teşhisi hiç de doğru olmaz. Nitekim, daha bir kaç sene önce A. Slade, Tersane mahbesi hakkındaki müşahedelerini şöyle dile getiriyordu: **Tüyle ürpertici iğrenç bir zindan yerine, sükunetli ve pek düzenli bir hapisane görünce en büyük hayal kırıklığına uğradım.Sizi temin ederim ki, Fransa'nın Tulon tersanesindeki kürek mahkumları İstanbul'daki mahbuslardan ve esirlerden yüz kat daha fena bir haldedir... Ayrıca, İstanbul Tersane zindanında bir kilise ve bir de sinagog vardır...**⁷⁰ Öte yandan, Çörçil'in tedavisi yapılıyor, her türlü ihtiyacı karşılanıyor, isteyen ziyarete gidebiliyordu. Hem zindan da değil sanıklar arasındaydı. Ama, Ponsonby'nin iddialarının doğrulanması için özellikle zindanda olduğu iddia ediliyordu.

Bu rapor ve müşahedelerin tesirinde kalan Avrupa basını hadiseyi tehlikeli sonuçlar yaratabilecek, hatta Avrupa'nın sükunetini bozabilecek bir olay olarak nitelendiriyordu.⁷¹ Hadisenin önemi bu şekilde ortaya konduktan sonra Çörçil'in savunulmasına geçiliyordu.

İstanbul'dan İngiltere'ye gönderilen bir mektuba göre Kadıköy sakinleri mutaasip ve " vahşi mizaclı " olup, ecnebilere tiksiniyor, onlar ile uyuşamayıp, Çörçil'in neden olduğu kazadan faydalanarak düşmanlığa başlamışlar ve Çörçil'e hakaret ederek kendisini döğmüşlerdi.⁷² Oysa, Çörçil üç yıldan beri Türk idaresini ve reformlarını medheden bir gazeteci idi.⁷³

Dikkati çeken bir husus da, müslümanların şiddetinden söz edilirken yaralı çocuğun sağlık durumuna, **Polıçya** adı verilen şehir nizamına aykırı hareketlerden hiç söz edilmemekte ve müslüman ahali hakkında hakarete varacak bir dil kullanılmakta olduğu idi. Böylece kendilerine göre Çörçil'e büyük bir değer verildikten sonra Akif Efendi'nin suçlanmasına geçilir.

Gazete haberlerine göre Akif Efendi, Çörçil hakkında verilen ilâmin şiddetli olması dolayısıyla mahbesden çıkarılmasını talep eden elçinin isteğini kesinlikle kabul etmemişti. Ayrıca, ondan intikam alacağını, " prangaya göndereceğini söylemişti. Akif Efendi, müslümanların yaptıklarını duymazlıktan geliyordu. Halbuki Çörçil, bu derece kötü bir muameleyle müstahak değildi. Zira hakkında verilen cezalar iki devlet arasındaki anlaşmalara aykırıydı.⁷⁴

68 Arthur Alric, **Aynı eser**, s. 144

69 Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 47

70 A. Slade, **Aynı eser**, s.22

71 Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s. 46

72 **BA, CH**, Nr. 7176: Fransız gazetelerinde yer alan Çörçil Vak'ası ile ilgili haberlerin tercümesi.

73 Arthur Alric, **Aynı eser**, s.142

74 **BA, CH**, Nr. 7176

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere Ponsonby'nin çabaları ve teşebbüsleri sonucunda, Avrupa basını ve Beyoğlu kamuoyu Akif Efendi'yi hadisenin tek sorumlusu olarak ilan ediyordu. Gazetelerde kampanyanın daha tesirli olabilmesi için bir taraftan da Rus teması işlenmeye başlandı. Bir Avrupa gazetesi, gümrükten mal kaçırırken yakalanan bir Rus gemicisinin cezalandırılması üzerine büyük rütbeli bir Türk subayının görevinden alındığını yazıyordu. Aynı gazete bu habere istinaden Çörçil'e yapılan muamelenin Rus tebeasına yapılması halinde, Osmanlı Devleti'nin Rus elçisinden özür diliyeceğini iddia ediyordu.⁷⁵ Bir İngiliz gazetesine göre Ponsonby, Osmanlı topraklarında Rusların menfaatlerini gözeten ve Ruslardan rüşvet almış olan Akif Efendi'nin ve Ahmed Fevzi Paşa'nın azledilmeleri halinde, Osmanlı Devleti'nin vereceği tarziyeyi kabul edecekti.⁷⁶ Böylece, gündeme Rus nüfuzu tehlikesi getiriliyordu. Ponsonby, bu ortamda hadise ile ilgili hazırladığı raporunu 15 Mayıs 1836 tarihinde İngiltere'ye yollar ve bundan sonra tamamen anlaşmaz bir tutum içine girer.

7- Ponsonby'nin Raporu ve Amacı

İngiliz elçisi söz konusu raporunda, Ahmed Fevzi Paşa ve Akif Efendi'yi, olayla ilgili gerçeği ifade etmeyen ilâmı Padişaha vermekle itham eder. Elçiye göre, Padişah böyle bir ortamda ikili ilişkilerin bozulmasına sebebiyet verebilecek olan bir takım kararlar alabilirdi. Bu nedenle Elçi, bir savaş tehlikesini göze almak pahasına, İngiliz Hükümeti'nden Bâbiâli'ye, bu iki devlet adamının görevlerinden alınmalarını isteyen bir notanın verilmesini talep etmiştir.⁷⁷

Ponsonby'nin basit bir adî vak'a görünümündeki bu hadiseyi siyasî bir mesele haline dönüştürmek istemesinin sebebi gerçekten düşündürücüdür. Zira, daha önce buna benzer, hatta bundan daha önemli olaylar görülmüştü. Mesela, 1828 tarihinde İran'da Rus elçisi Griboyedof'un öldürülmesi üzerine, Abbas Mirza tarafından verilen resmî tarziye ile mesele kapanmış, İran'ın nazırlarından hiç biri görevinden alınmamıştı.⁷⁸ 1835'de Halep'te, İngiliz konsolosu Mısırlılar tarafından döğülmüşse de, İngiltere buna ses çıkarmamıştı. Bir başka hadisede Kaptan Paşa, Çörçil'den daha önemli bir şahsiyet olan bir Prusyalıyı yaralamış (1836) ise de Prusya tarziye talebinde dahi bulunmamıştı.⁷⁹ O halde Ponsonby'yi böyle bir davranışa sevk eden sebep nedir ? Bu soruya cevap verebilmek için 1830'lu yılların başına dönmek gerekir.

Mısır tehlikesi karşısında Avrupa devletlerinden yardım ümidini kesen Osmanlı Devleti, Rusya'nın daha önce teklif ettiği yardımı kabul etmişti. Daha iki devlet arasında yardım şekli tesbit edilmeden Amiral Lazerev kumandasında

⁷⁵ BA, CH, Nr. 7176

⁷⁶ BA, HH, Nr. 40958/L: Gazete havadis tercümesi.

⁷⁷ Ponsonby'nin raporu için bkz. Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 57-61

⁷⁸ Bu mesele hakkında bkz. Arthur Alric, Aynı eser, s. 63-64

⁷⁹ Akif Paşa, Tabsıra, s. 45, 47

bir Rus filosu Büyükdere önlerine gelmişti (20 Şubat 1833). Mikdarı tedricen artmakta olan Boğaz'daki Rus kuvvetleri, Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya'yı ciddî bir şekilde endişeye düşürmüştü.

Bu durum karşısında, İngiliz ve Fransız donanmaları İzmir Körfezi'ne sevk edilirken, İngilizler Lord Ponsonby gibi tecrübeli bir diplomatı İstanbul'a göndermişler ve bu meselede şimdiye kadar olduğu gibi pasif kalmak istemediklerini göstermişlerdi.⁸⁰ Nitekim, Fransa ve İngiltere'nin teşebbüsleri sonucu Padişah ile Valisi arasında " Kütahya Uzlaşması " (5 Mayıs 1833) yapılmıştı. Ne varki bu " uzlaşma " her iki tarafı da memnun etmemiş ve aradaki meseleleri çözmemiştir.

Bu andlaşmaya rağmen II. Mahmud, geleceği güven altına almak, Rusya ise Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde elde ettiği bu üstün durumu korumak istediğinden; Ahmed Fevzi Paşa, Nisan 1833'de Rus elçisi Boutenef'e müracaat ederek, mevcut itilâfın bir andlaşma ile tesbit edilmesi temennisinde bulunmuştu.

Andlaşma için lâzım olan ilk esasları Ahmed Fevzi Paşa ve Kont Orlof hazırlamış, daha sonra bunlara Hüsrev Paşa ve Akif Efendi, Ruslardan da Boutenef iştirak etmişti.⁸¹ Bu andlaşma dolayısıyla Ahmed Fevzi Paşa, Ruslar tarafından satın alınmakla suçlanmıştır.⁸²

Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın duyulması Avrupalı diplomatlar arasında bir fırtına koparmıştı. İngiltere bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırabilmek için takip ettiği siyaseti bir kat daha şiddetlendirirken,⁸³ Ponsonby de bu andlaşmaların hükümlerini ortadan kaldırarak nam kazanmak peşindeydi.⁸⁴ Hünkâr İskeleyi Andlaşması'ndan sonra 8 Nisan 1836'da Rusya ile yeni bir andlaşma yapılmış, bu da iki devletin birbirine daha da yaklaşmasını sağlamıştı. Ahmed Fevzi Paşa, bu yakınlaşmayı sağlayan ve Rus nüfûzunun artmasına sebep olan şahıs olarak gösteriliyordu.⁸⁵

Ponsonby, yukarıda açıklanan andlaşmalar neticesinde meydana gelen Osmanlı-Rus yakınlaşmasının mimarı olarak Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'yı görür. Dolayısıyla bu şahısların isimlerinin Çörçil Vak'ası içinde geçmesi Osmanlıları Ruslardan uzaklaştırmakla görevli olan elçiye bir fırsat verir. Neticede basit bir zabıta vak'ası, iki devlet arasında siyasî bir mesele halini alır ve bir İngiliz-Rus rekabetinin izlerini taşımaya başlar. Ponsonby, Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırabilmek için Hükümetine iki teklifte bulunur.⁸⁶

Birincisine göre, İngiliz elçisinin Rus elçisi gibi doğrudan Padişahla görüştürülmesinin Osmanlı Devleti'nden talep edilmesini istiyordu. Ponsonby'ye

⁸⁰ Şinasi Altundağ, *Aynı eser*, s. 146

⁸¹ Şinasi Altundağ, *Aynı eser*, s. 151

⁸² Yorga, *Aynı eser*, V, 378

⁸³ Şinasi Altundağ, *Aynı eser*, s.158-159

⁸⁴ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasi*, İstanbul 1327, III, 166

⁸⁵ M. Baptistin Poujoulat, *Voyage dans l'Asie Mineure*, Paris 1840, s. 229-230

⁸⁶ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 57-61

göre bu sağlandığı takdirde, diğer elçilere nazaran Rus elçisinin üstünlüğü sona erecekti.

İkincisi, Osmanlı-Rus yakınlaşmasından mesul tutulan Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa, Çörçil olayından yara almadan sıyrılmaları halinde, bu durum Rusya'nın nüfûzuna mâl edilecekti. Böylece, Rus hakimiyetini yok etme çabaları boşa gidecek, Osmanlı ülkesindeki İngiliz menfaatleri mahvolacak, Avrupalıların Türkiye'deki menfaatları yara alacaktı. O halde, Akif Efendi görevinden alınmalıdır. Ponsonby, Padişahın nezdinde itibarı kuvvetli olan Ahmed Fevzi Paşa üzerinde ısrarlı değildir.

Ponsonby, rapordaki isteklerinin ve ileri sürdüğü iddiaların inandırıcılığından şüphelenmiş olmalı ki, Hükümetinden ikinci raporunu göndermeden bu konuda herhangi bir karar alınmamasını istemiştir.⁸⁷ Diğer taraftan Ponsonby, aynı raporunda Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'yı Ruslar tarafından satın alınmakla suçlar. Rüşvet konusu kısa sürede basına konu olmuştur.⁸⁸ Aslında bu iki devlet adamı hakkındaki rüşvet iddiaları yeni değildir. Daha önce de rüşvet aldıklarına dair iddialar mevcuttur.⁸⁹ Diplomatik temaslarda karşılıklı hediye vermek eski bir gelenektir. Bu gelenek doğduğu zaman diplomasi işlerinde rüşvet verilmesi de ortaya çıktı. Osmanlı devlet adamları içinde diplomatik amaçlarla rüşvet alan ve veren görülmüştür.⁹⁰ Bununla birlikte, söz konusu şahısların Rusya'dan rüşvet aldığı düşünülemez.

O halde, Ponsonby'nin amacı açığa çıkmaktadır. Rusya ile yukarıda açıklanan andlaşmaları imzalayan Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa, İngiltere'nin baskısı sonucunda azledilmiş olacaklarından, Rusya bu durumu hoş karşılamayacaktı. Bu ise Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir soğukluk meydana getireceğinden Ponsonby amacına ulaşabilecekti.

C- BABIALI'NİN TUTUMU

1- Akif Efendi ve Pertev Efendi'nin Verilecek Tarziye Hakkındaki Fikirleri

Ponsonby'nin Hariciye Nazırı ile resmî muhabereyi kesmesi üzerine durum Padişaha arz edilmiş ve Çörçil irade ile serbest bırakılmıştı. Bu arada bir çözüm bulabilmek amacıyla Akif Efendi, meseleyi Pertev Efendi ile görüştü. Akif Efendi, Ponsonby'nin elçilik usulleri ile bağdaşmayan bir tavır takınarak aniden münasebeti kesmesinden şikayetçiydi. Bununla birlikte meselenin daha fazla büyütülmemesi için rütbe ve görevi elçinin rütbe ve makamına eşdeğer olan Viyana Türk elçisi Ferik Ahmed Paşa'nın, Padişahın izni ile İngiliz elçiliğine bir resmî tarziye vermesini teklif etti. Şehzadelerin sünnet düğünü törenleri münasebetiyle elçiler adına tertib edilen ziyafette kendisi de Ponsonby

⁸⁷ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 59

⁸⁸ BA, HH, Nr. 40958/L

⁸⁹ Yorga, *Aynı eser*, V, 378

⁹⁰ Ahmed Mumcu, *Osmanlı Devletinde Rüşvet*, Ankara 1985, s. 156

ile görüşüp işi sonuçlandıracaktı.⁹¹ Ancak, bir Türk paşasının tarziye vermek üzere elçinin ayağına gitmesi daha önce Türk tarihinde hiç görülmemiş bir davranıştı. Eğer tatbik edilirse, bazı tartışmalara sebep olabilirdi. Bu nedenle Pertev Efendi teklifi münasip bulmamıştır.

Bu meselenin çözümlenebilmesi için ilk önce İngiliz elçisiyle bir müzakerenin yapılması gerekiyordu. Bu müzakereyi, elçi münasebeti kestiği için Hariciye Nazırı yapamazdı. Bu durumda, meselenin halli daha önce reisülkütüblük yapmış olan Pertev Efendi'ye düşüyordu.

2- Pertev Efendi- Büyük Pizani Müzakeresi

Sadırazam Mehmed Emin Rauf Paşa'nın meseleyi Mülkiye Nazırı'na sevk etmesi üzerine Pertev Efendi- Ponsonby teması kurulmuş oldu. Aradaki münasebeti Büyük Pizani ile İstefanaki sağlıyordu. İstefanaki'nin tarafgir olacağına inanan Akif Efendi, bu hususta Mülkiye Nazırı'nı ikaz etmek ihtiyacını duyacaktır. Nitekim, Beylikçi vekili Sarım Efendi vasıtasıyla onu şüphelerinden haberdar etti. Bununla birlikte Pertev Efendi, hadiseyi teskin etmek vazifesini İstefanaki'ye vermekte ısrarlıdır.⁹² Zira, İstefanaki Bâbîâli'deki görevini kaybetmemek için çalışacak, en azından kendisi dedikodu çıkarmayacaktı. Hatta, bu konuda kendisi sıkıştırılacak olursa Ponsonby'nin katı tutumu yumuşayabilirdi.⁹³ Bu nedenle Pertev Efendi, kendi fikrini tatbik etmekte ısrarlıydı. Pertev Efendi'nin bu gibi hareketlerinden Akif Efendi, O'nun kendi aleyhinde çalıştığı fikrine kapıldı.

Büyük Pizani, elçisinin talimatı üzerine 14 Mayıs 1836 tarihinde Pertev Efendi ile bir görüşme yaptı. Bu müzakerede Tercüman, kendisinin Akif Efendi'ye karşı çok sert bir lisan kullandığını kabul edip bunu önemsemezken, Akif Efendi'nin hareketlerini tenkid etmiş, ayrıca O'nun azlini, suçlu olarak ilân ettiği diğer kişilerin de cezalandırılmasını istemişti. Büyük Pizani mantığına göre, Akif Efendi icraatıyla kargaşaya düşmüştü. Bu hususta İngiltere tatmin edilmediği takdirde bu durum, Osmanlı Devleti'nin aleyhine kötü sonuçlar meydana çıkarabilecekti.⁹⁴

Aynı müzakerede, Pertev Efendi, Hariciye Nazırı'nın tutumunu savunmuş, tercümanın hakaret-âmez davranışlarından şikayetçi olmuştu. Ayrıca, hadiseyi, 9 Mayıs 1836 tarihinde başlayan ve bir hafta süren Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnet düğünü törenleri münasebetiyle Ahmed Fevzi Paşa'nın çok meşgul olmasına bağlamıştı.

Büyük Pizani'nin raporuna göre, Pertev Efendi, İngiliz elçisinin isteklerini yerine getirmesi halinde, Rusya'nın bir müdahalesinden korkuyordu. Büyük Pizani bu müdahalenin Akif Efendi'yi himaye yönünde olacağını ifade etmişti.⁹⁵

⁹¹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 12

⁹² Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 15-16

⁹³ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 53

⁹⁴ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 53

⁹⁵ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 53

Pertev Efendi'nin böyle bir müdahaleyi söz konusu edip etmediği bilinmiyor. Ancak, tercümanın raporu çelişkilerle doludur. Pertev Efendi, hem Akif'in hareketlerini tasvib edip hem de O'nun Rusya elçisi tarafından himaye edileceğini iddia etmiş olamaz. Ayrıca, Büyük Pizani, Akif Efendi'nin davranışlarını tenkid ediyordu. Halbuki, Akif Efendi'nin andlaşmalara aykırı bir hareketi söz konusu değildi. Ama nasıl davranırsa davranırsın, Osmanlı-Rus yakınlaşmasını sağlayan bir kişi olarak görüldüğü için suçlanacak ve azlettirilmeye çalışılacaktı.

Aynı raporda Pertev Efendi'nin, İngiliz elçisini teskin etmek ve meseleyi çözümlmek için önemli birini görevlendireceğini ifade ettiği belirtiliyor.⁹⁶ Daha önce Ferik Ahmed Fevzi Paşa'nın bu işe memur edilmesini kabul etmeyen Pertev Efendi'nin Büyük Pizani'nin sıkıştırması karşısında bu fikri kabul etmiş olması beklenemezdi.

3- Diplomatik Faaliyetler

Şehzadelerin sünnet düğününün son gününde elçilere ziyafet verildi. Bu ziyafetten herkes bir şeyler umuyordu. Ziyafetten bir gün önce Fransız elçisi Roussin, Ponsonby ile buluştu. Roussin, Ponsonby'nin davranışlarını tasvib etmiyordu. Çünkü, birdenbire resmî muhabereyi kesmek ve bu konuda bir çok takrir vermek elçilik usulüne uygun değildi. Hele bir nazırın azlını istemeye elçilerin yetkisi yoktu. Böyle bir istek icab ederse sadece hükümdarlar tarafından yapılabilirdi.⁹⁷ Ponsonby de tatbik safhasına koyduğu kararların müsbet olmadığını kabul ediyor, ancak bu davranışın sebebini İngiliz parlamantosundan korkusuna bağlıyordu. Oysa, hadiseyi büyütüp İngiliz basınını Akif'in aleyhine çeviren Ponsonby kaynaklı haberlerdi. Diğer taraftan, İngiliz parlamantosunu ve nazırlarının Çörçil Vak'ası'na kendisi kadar önem vermedikleri tahmin ediliyordu.⁹⁸ Böyle bir ortamda, Osmanlı Devleti'nden "münasebetsiz " bir tarzkiye istenmesi halinde ikili ilişkiler gerginleşebilecekti. Roussin, böyle bir ihtimale yer vermemek için İngiliz elçisini münasip bir tarzkiye verilmesini istemek hususunda ikna etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı.

Ziyafet günü Fransız elçisi Roussin ve Avusturya elçisi Stürmer, Akif Efendi'nin çadırında misafir bulunuyorlardı. Akşam üzeri İstefanaki, Akif Efendi'nin çadırına gelerek kısa bir sohbetten sonra orada bulunanları, Ponsonby'nin de hazır bulunduğu Pertev Paşa'nın çadırına davet etti. Akif Efendi, Ponsonby ile ziyafet günü buluşarak meseleyi halletmeyi plânlamıştı. Ancak, Ponsonby'nin uygunsuz bir davranışından çekinen Akif Efendi, elçinin böyle bir tavır takınmayacağını İstefanaki'nin taahhüd etmesi halinde Ponsonby ile görüşmeye karar verdi. Roussin ve Stürmer, Ponsonby'nin münasebetsiz bir tavır takınmasından çekindiklerinden Ponsonby-Akif Efendi buluşmasını uygun bulmamışlardı. Bu esnada Akif Efendi'nin çadırında hazır bulunanlardan

⁹⁶ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 55

⁹⁷ BA, HH, Nr. 40750; BA, CH, Nr. 4007

⁹⁸ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 34; BA, HH, Nr. 41198/ E.

Viyana Türk maslahatgüzarı Mavroyani de elçilerin fikrini tasdik etti. Bu durumda İstefanaki kesin bir taahhüde bulunamadı.⁹⁹

Elçiler Mülkiye Nazırı'nın yanına hareket ettiler. İstefanaki acele ederek elçilerden evvel Mülkiye Nazırı'nın çadırına vardı. Çok geçmeden Ponsonby, dışarıda elçilerle kısa bir görüşme yaparak oradan ayrıldı. Eğer Akif Efendi de elçilerle bulunmuş olsaydı Ponsonby onlarla da görüşmeden çekip gidecek ve Akif Efendi, onun ayağına kadar gitmekle hakarete uğramış olacaktı.¹⁰⁰

Ponsonby, Padişah tarafından davet edildiği için ziyafete iştirak etmek zorunda kalmıştı. Ancak, tatmin olmadığını göstermek için bu taktiğe müracaat etti. Ayrıca, kendisinin ve diğer elçilik mensuplarının resmî üniformalarını giymemiş olmaları da protesto anlamını taşıyordu.¹⁰¹

Ziyafet günü Akif Efendi, elçilerin olay hakkındaki fikirlerini öğrenmek fırsatını buldu. Elçiler, Ponsonby'nin hareketini ayıplarken Hariciye Nazırı ve Ahmed Fevzi Paşa'nın görevinden alınması isteğini ise çirkin ve edep dışı buluyorlardı. Hatta, İngiltere'nin dahi bu hareketi kabul etmeyeceği fikrinde idiler. Özellikle, İngiltere ile müttefik olan Fransa'nın elçisi, herkesten çok Ponsonby'nin kullandığı lisanı tenkid ediyordu. Mesele ile ilgili resmî işlerde kendisinin devre dışı bırakılmasından huzursuz olduğu için olayın bir an önce sonuçlandırılmasını isteyen Akif Efendi, Fransız elçisinin bu tavrından cesaret alarak meselenin çözümü için arabuluculuk yapmasını istemişti. Bunun üzerine Roussin İngiliz elçisiyle bir kez daha buluştu. Bu müzakerede Ponsonby yaptığı hareketlerden pişmanlık duyduğunu, Osmanlı Devleti'nin kendi takririne cevap vermesi halinde tarziye isteyeceğini ve böylece olayın sonuçlanabileceğini ifade etmişti. Bunun üzerine Roussin, Bâbiâli'den İngiliz elçiliğine münasip bir cevap verilmesini istemiştir.¹⁰²

4- Bâbiâli'nin Resmî Cevabı

18 Mayıs 1836 tarihli cevabî nota İngiltere elçiliğine verilirken, birer sureti de gayr-i resmî olarak diğer elçiliklere gönderildi. Akif Efendi tarafından kaleme alınan notada Çörçil'in tutuklanma sebepleri izah edilerek İngiliz elçiliğinin bütün suçlamaları reddedilmiştir. Ayrıca, elçilikten iddialarının delilleri istenirken Büyük Pizani'nin terbiyesiz davranışı için özür dilemesi talep edilmiştir. Aynı nota ile elçiden özür dilenirken, her şeye rağmen iyi münasebetler kurmak amacıyla münasip bir tarziden verilebileceği ifade ediliyordu.¹⁰³

Bu notanın Akif Efendi tarafından kaleme alınmış olması, gerek Saray ve gerekse Bâbiâli'nin Hariciye Nazırı'nın Çörçil meselesindeki tutum ve davranışlarını desteklediklerini gösterir. Bu takrir ile İngiliz elçilik iddiaları tamamen reddedilmekteydi. Bu nedenle Ponsonby, Hükümetine danışmaksızın

⁹⁹ Akif Paşa, *Tabsıra*, s.16- 18

¹⁰⁰ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 16- 18

¹⁰¹ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 68

¹⁰² BA, HH, Nr. 40750; BA, CH, Nr. 4007

¹⁰³ Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 21

Hariciye Nazırı ile muhabereyi kesmesine rağmen, devletinin haberi olmaksızın tarziye kabul etmeğe yetkisi olmadığını ileri sürerek münasip bir tarziye istemeye yanaşmamıştır.¹⁰⁴ Bu son durum, İngiliz elçisinin istenen şahıslar azledilmeksizin anlaşmaya yanaşmayacağını gösteriyordu.

Akif Efendi bu durumdan huzursuzdu. İstefanaki'nin yaydığı dedikodular da bu huzursuzluğu artırmaktaydı. Nitekim İstefanaki, "**Hariciye Nazırı'nın azli, Mülkiye Nazırı'nın matlûbudur. Sen tarziye talebiyle evvelki iddiâdan nükûl etmeyip, ayak basarsan behemehal Hariciye Nazırı azl olunup, bu sûretle Rusyaluya karşı devlet ve milletine karşı tahsil-i şan etmiş olursun**"¹⁰⁵ diyerek Ponsonby'yi tahrik ediyordu. Akif Efendi'ye göre, Pertev Paşa'nın hiç bir şey söylemeden Büyük Pizani'nin getirdiği takrirleri kabul etmesi İstefanaki'nin söylediklerini doğruluyordu. Bu nedenle de İngiliz elçisi ümitleniyor ve Roussin'e muvafakat etmiyordu.¹⁰⁶

Kapitülasyonlara mugayir hareket edildiği, Akif Efendi'nin Rus taraftarı olduğu ve rüşvet aldığı gibi iddialarla istediği sonucu elde edemeyen Ponsonby, amacına ulaşmak için Mısır meselesinden faydalanmayı düşündü. Elçi, II. Mahmud ile Mehmed Ali Paşa arasındaki güvensizliği biliyordu. Eğer Mısır'ın, Osmanlılara karşı İngiltere tarafından destekleneceği inandırıcı bir şekilde gösterilir ise Padişah, söz konusu tehlikeyi önlemek için Akif Efendi'yi görevinden alırdı. Bu amaçla İstefanaki, bazı söylentileri ortalığa yayıyordu: "**... İngiltere bir parmak ile cihanı bulandırır...Trablusgarb'da olan Donanma-yı Hümâyûnu ve ihtimalki Mısır'ı ayaklandırır.**"¹⁰⁷ "**Ponsonby, Haliç'te olan beğlik koter sefinesini, Akdeniz'de olan İngiltere donanmasını Bahr-ı Sefid boğazlarına celbetmek üzere göndermiş olduğunu kendisi bazı İngilizlere söylemiş.**"¹⁰⁸

Bu gibi söylentiler İstanbul'daki malum mahfillerde hızla yayılıyordu. Her ne kadar Ponsonby'nin tavrına rağmen İngiltere'den olumsuz bir cevap beklenmemekle birlikte her ihtimale karşı, Malta'daki İngiliz donanması ile Trablus'daki Türk donanması arasında çıkabilecek istenmeyen bir duruma karşı ihtiyadlı olunması hususunda Kapdan Paşa ihtar edilmişti. Ayrıca, gerekli teşebbüslerde bulunması için durum Paris elçisi Mustafa Reşid Bey'e yazılmıştı.¹⁰⁹ Bu da Bâbîâli'nin ne kadar huzursuz olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

5- Akif Efendi-Pertev Efendi Müzakeresi

Bütün teşebbüslere rağmen Ponsonby'nin isteklerinde ısrarlı olması üzerine hadiseye bir çözüm yolu bulabilmek amacıyla Akif Efendi, Pertev Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa arasında konu müzakere edildi. Bu müzakerede

¹⁰⁴ BA, HH, Nr. 47986/H: İngiliz elçisi tarafından Ahmed Fevzi Paşa'ya gönderilen takririn tercümesi.

¹⁰⁵ BA, CH, Nr. 4007

¹⁰⁶ Akif Paşa, *Tabsıra*, s.21

¹⁰⁷ Akif Paşa, *Tabsıra*, s.22

¹⁰⁸ BA, CH, Nr. 4007

¹⁰⁹ BA, CH, Nr. 4007

Akif Efendi, İstefanaki'nin hareketlerine karşı herhangi bir tedbir alınmadığı için imalı bir şekilde Mülkiye Nazırını suçlar. Pertev Efendi ise bu suçlamayı kabul etmemiş ve Akif Efendi'yi İstefanaki'yi bu duruma getiren şahıs olarak göstermiştir.

İstefanaki bir aralık Eflâk-Buğdan voyvadalıkları kaymakamlığı yapmış ise de, uygunsuz hareketlerinden dolayı Anadolu'ya sürülmüştü. 1832 yılında Yunan sınırı meselesiyle ilgili müzakerelerde, Akif Efendi tarafından tercüman olarak görevlendirilen İstefanaki'ye Sisam Adası Beyliği ve Buğdan Kapıkethüdalığı verilmişti. Bu münasebetle İstefanaki, Akif Efendi'den son derece memnundu.¹¹⁰ Bununla birlikte, Akif Efendi, İstefanaki'nin elde ettiği nüfuz ile Patrikhaneyi ele geçirme plânını bozmuştu. Bunun üzerine İstefanaki, "ayak takımından " bin kadar kişiyle Bâbıâli'de eski Patrik lehinde bir gösteri tertib etmişti. Bu hadise üzerine Akif Efendi tarafından tutuklatılmak istenince, suçunu inkâr etmeyip kabullenmiş ve topladığı adamları dağıtmıştır. Böylece hadise kapanmış ve yeni Patrik nasbı ile dedikodu bitmişti.¹¹¹ Bu olaydan sonra İstefanaki, Akif Efendi'nin aleyhine çalışmaya başlamış ve özellikle Pertev Efendi'yi kendisine karşı kışkırtmıştır. Bundan sonra Akif Efendi ile İstefanaki arasındaki münasebetler hiç düzelmedi. Öte yandan Kale-i Sultaniye Andlaşması'nın (5 Ocak 1809) müzakereleri esnasında İngilizlerle yakın ilişkide bulunan İstefanaki, özellikle Yunanistan'ın teşekkülünü İngiliz siyasetine bağladığından İngiltere'ye meylecti. Sonuçta İngiliz elçisi Ponsonby ile olan münasebetlerini koyulaştırdı. Ayrıca, Akif Efendi'nin Rus yanlısı bir politika takib ettiğini elçilere telkin etmeye çalıştı.¹¹²

Ponsonby ile işbirliği yapan İstefanaki, Akif Efendi'yi azlettirmeye çalışırken, Akif Efendi de Ponsonby ve İstefanaki'nin hileleri sonunda görevinden alınacağına inanmaya başlamıştı. Şüphesiz bu durum gerçekleşirse bundan sonra elçiliklerin Osmanlı Devleti'ne müdahaleleri artacaktı. Söz konusu müdahaleye meydan vermemek için bu müzakere esnasında Akif Efendi istifa edebileceğini söyler.¹¹³ Eğer bu fikir gerçekleşirse Ponsonby'nin fikirleri tasdik ve tatbik edilmiş olacaktı. O halde bu konuda yapılabilecek tek iş münasib bir tarzidenin verilmesiydi. Aksi takdirde bir nazırın baskı sonucu azledilmesi veya istifası yeni bir gelenek meydana çıkarabilir ve elçiler isteklerini zorla kabul ettirme yoluna gidebilirlerdi.

Akif Efendi'nin istifa teklifini kabul etmeyen Pertev Efendi, Seraskerin Ponsonby'yi makamına davet ederek tarziye talebine razı etmeye çalışmasını teklif etti.¹¹⁴

Pertev Efendi'nin teklifini beğenmeyen Akif Efendi, meselenin kilit adamı olarak gördüğü İstefanaki'nin sıkıştırılması durumunda hadisenin sona erdirileceği inancındaydı. Pertev Efendi ise bu fikri paylaşmıyordu. Ona göre, Akif Efendi'nin kendisinden şüphesi olmadığına dair İstefanaki'ye teminat

110 Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 56

111 Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 60

112 Akif Paşa, *Tabsıra*, s.60

113 Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 23-24

114 Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 23-24

vermesi gerekiyordu. Akif Efendi, Mülkiye Nazırı'nın bu tutumundan iyice şüphelenmiş ve hadiseyi " alevlendirmek " istediğinden, işi gevşek tuttuğu inancına kapılmıştı. Ancak bu düşüncesini açıklamadan odasına çekildi ve İstefanaki'yi çağırıp, istenilen teminatı verdi.

Bu teminattan sonra İstefanaki, Ponsonby ile görüştü. Aralarında neler konuşulduğu bilinmiyor. Bilinen bir şey varsa, o da Ponsonby'nin Serasker Paşa ile görüşmeye razı olmasıdır. Pertev Efendi bu durumu İstefanaki'ye verilen teminatın hemen semeresini verdiği şeklinde yorumlamaktaydı.¹¹⁵ Öyle anlaşılıyor ki, Pertev Efendi bir elçinin istemese bile Padişahın verdiği bir davete uymak zorunda olduğunu unutmuş görünüyor. Nitekim, Padişahın daveti üzerine sünnet düğünü törenlerine iştirak etmek zorunda kalan elçinin Padişahın tasvib ettiği bir müzakereye gelmemesi beklenemezdi.

6- Serasker Hüsrev Mehmed Paşa- Ponsonby Müzakeresi

27 Mayıs 1836 tarihinde Tarabya'da, Amedci vekili Rifat Bey ve Divân-ı Hümâyûn Tercümanı İstefanaki hazır bulunduğu halde, Serasker Paşa ile Ponsonby arasında üç saat süren bir müzakere yapıldı. Akif Efendi ve Fransız elçisi Roussin, tercüme İstefanaki'nin yapmasından dolayı bu müzakereden herhangi müsbet bir sonuç beklemiyorlardı.¹¹⁶

Bu toplantıda Ponsonby, Çörçil'in elçi veya konsolos bulunmaksızın muhakeme edilmesiyle Ahidnâmenin ilgili maddesinin ihlâl edildiği iddiasını sürdürdü. Aynı zamanda Serasker Paşa vasıtasıyla kendisine sunulan tarziyeyi kabul etmeye yanaşmamıştı. Ponsonby'ye göre, İngiliz Hükümeti üyeleri her ne kadar hadiseyi büyütme istemiyorlarsa da, İngiliz Parlemantosunu bu konuda nazırları baskı altına alabilecekti. Dolayısıyla, Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın memuriyetlerini sürdürmeleri halinde İngiltere sert tepki gösterecekti. Rusya, Osmanlı Devleti'nin müttefiki olması hasebiyle muhtemelen İngiltere'nin bu politikasına karşı çıkacaktı. Sonuçta, İngiltere kendi menfaatine Osmanlı topraklarının bölünmesini isteyebilecekti.¹¹⁷

Elçinin gerek bu müzakeredeki ifadeleri ve gerekse Seraskere verdiği evraklar bir ihtar mahiyetindeydi. Amacı, Çörçil Vak'ası'ndan dolayı Ahmed Fevzi Paşa ve Akif Efendi'nin görevden alınmalarını sağlamaktı. Bununla birlikte, hadise dolayısıyla Bâbîâlî tarafından resmî bir tarziyenin verileceği elçiye resmen bildirilmişken, elçinin bunu kabul etmemesi ve şimdiye kadar hiç görülmemiş bir şekilde iki devlet adamının azlını istemesi aslında İngiltere'nin politik usullerine aykırıydı.¹¹⁸

Serasker Paşa, bu müzakerede Bâbîâlî'nin tutumunu müdafaa edince Ponsonby taktik değiştirmek ihtiyacını duydu. Çörçil'in Tersane'ye sevkinden sonra serbest bırakılması için Akif Efendi tarafından adam gönderildiğini inkâr edemeyerek, Ahmed Fevzi Paşa'nın sanığı serbest bırakmadığı gibi, elçilikten

¹¹⁵ Akif Paşa, *Tabsıra*, s.26

¹¹⁶ Akif Paşa, *Tabsıra*, s.26; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s.81

¹¹⁷ BA, CH, Nr. 4007

¹¹⁸ BA, HH, Nr. 47986/E: Ponsonby-Vassaf Efendi müzakeresinin mazbatası (15 Safer 1252)

gönderilen hekimlere dahi göstermediği iddiasıyla Ahmed Fevzi Paşa'dan daha fazla şikâyetçi oluyordu. Ancak, Ponsonby her hâl ü kârda iki devlet adamının azledilmelerinde kararlıydı. Bâbiâlî ise elçinin bu isteğini kabul etmediğinden bu müzakerede de bir mutabakata varılmadı.

Serasker Hüsrev Mehmed Paşa, Ponsonby ile mülâkatını yaptıktan sonra İstefanaki ile birlikte Akif Efendi'nin yanına gelerek, cereyan eden konuşmaları hikâye etti. Ponsonby'nin kendisinden az şikâyetçi olduğunu, eğer bütün suç Ahmed Fevzi Paşa'ya yüklenip, O mansıbı olan Bolu'ya sürgün edilirse, Ponsonby'ye verilecek tarzihenin hasıl olacağını ve kendisinin kurtulacağını ifade etti.¹¹⁹

Bilindiği gibi Seraskerlikte gün geçtikçe kudret ve nüfuzu artan Hüsrev Mehmed Paşa, devlette birinci derecede söz sahibi olmuştu. Seraskerliği süresince, iç ve dış politikanın bütün meselelerinde onun büyük tesirini görmek mümkündür. Adamlarını konağında yetiştirir, sonra devlet hizmetine verirdi. Bunu kendi nüfûz ve iktidarı için bir vasıta olarak kullanıyordu.¹²⁰ Seraskerin kudretine rağmen Ahmed Fevzi Paşa, II. Mahmud'un güvenini kazanabilmişti. Moltke'nin de ifade ettiği gibi Serasker Paşa, Ahmed Fevzi Paşa'yı sevmiyordu.¹²¹ En ufak bir fırsatı bile onun aleyhinde kullanmak azmindeydi. İki Paşa arasındaki bu sürtüşmeyi bilen Ponsonby, müzakerede taktik gereği Ahmed Fevzi Paşa'yı daha fazla suçlamıştı. Eğer Serasker, elçinin teklifini tatbik safhasına sokabilirse Akif ile Ahmed Fevzi birbirine düşebilir ve sonuçta Akif Efendi daha zor durumda kalabilirdi. Yoksa, Akif Efendi'nin azli isteğinden vaz geçilmiş değildi.

Akif Efendi, bu plânın İstefanaki'nin bir hilesi olduğunun farkındaydı. Bu nedenle kendisine sunulan teklifi reddederek Ahmed Fevzi Paşa'yı suçlamayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Serasker, Ponsonby ile vaki olan müzakerenin mazbatasını ve elçinin kendisine verdiği evrakları Padişaha arz etmiştir.¹²²

7- Vassaf Efendi- Ponsonby Müzakeresi

Serasker ile Ponsonby müzakeresinde bir netice elde edilemeyince, son bir defa anlaşma ümidiyle Pertev Efendi'nin damadı ve Padişahın Serkâtibi Vassaf Efendi, 1 Haziran 1836 tarihinde İngiliz elçisi ile müzakerede bulunmuştur.¹²³

Ponsonby bu müzakerede de Çörçil'in Hariciye Nazırı'nın emriyle döğüldüğünü, Üsküdar mahkemesinde muhakeme edilerek tutuklandığını ve Ahmed Fevzi Paşa tarafından serbest bırakılmadığını beyan ederek, bu gibi davranışların andlaşmalara mugayir olduğu iddiasını tekrar etmiştir.

"Nakz-ı ahd" nazırların isteğiyle olmayıp hükümdarların isteğine bağlıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti, andlaşmaları tek taraflı olarak fesh etmediği gibi,

119 Akif Paşa, **Tabsıra**, s. 27

120 **Mufassal Osmanlı Tarihi**, İstanbul 1963, VI, 3097.

121 Helmut Von Moltke, **Aynı eser**, s.34

122 Akif Paşa, **Tabsıra**, s.28

123 BA, HH, Nr. 47986/F

İngiltere Devleti'ne hürmeten Serasker gibi büyük rütbeli bir devlet adamını meselenin halledilmesi için görevlendirmişti. Elçinin bu durumu takdir ederek hadiseyi neticelendirmesi ve sonucu İngiltere'ye bildirmesi gerekiyordu.

Bu gelişmelere rağmen elçinin iddialarında ısrar etmesi ve hatta, amacına ulaşmak için Osmanlı Devleti'ni paylaşma tehdidinde bulunmasını Vassaf Efendi, Bâbîâlî adına zımnen ayıplamıştır. Durumu fark eden elçi, İngiltere'nin nakz-ı ahde sebep olan devlet adamlarının görevden alınmasını resmen istemeden önce mütalaalarını Padişaha arz ederek hadiseyi sonuçlandırmak istediğini beyan etti. Aslında Ponsonby, devletin kendi fikrini destekleyeceğinden şüpheli olduğu için bu yola baş vuruyordu.

Bâbîâlî, meselenin neticelendirilmesi için Çörçil'i döğmekle itham edilenleri cezalandırmış ve sanki İngiltere'ye hakaret olmuş gibi münasib bir tarziye vermeye razı olduğunu elçiye resmen bildirmişti. Ayrıca, Padişah tarafından Serasker Hüsrev Mehmed Paşa hürmeten elçiye gönderilmiş ve ecnebilerin can ve mal emniyetlerini temin için asayiş ve güvenlikten sorumlu zabıta kuvvetlerine gerekli tenbihat yapılmıştı. Şimdi de Bâbîâlî, Vassaf Efendi vasıtasıyla Çörçil'in gönlünün alınması için kendisine bazı imtiyazların verilebileceğini bildiriyordu. Buna karşılık elçi, Osmanlı Devleti'nin vereceği münasib bir tarziyeyi kabul edecek ve iki devlet adamının görevden alınması isteğinden vaz geçecekti. Elçi, bu teklifi kabule yanaşmıyordu. Durumun kendisi ve bazı tüccarlar tarafından Londra'ya yazıldığından ve devletin liberal olduğundan bahisle kendisinin bir şey yapamayacağını, devletinden gelecek cevaba göre hareket edeceğini ifade etti. Ayrıca, tarziye isteyecek olsa devletin politikasını bilemediğinden bu politikaya ters bir davranışta bulunmak istemediğini de belirtiyordu.

Ponsonby'nin bu sözleri diplomasi lisanına uymuyordu. Zira, kendisi İngiliz elçisi olması sıfatıyla devletin usûl ve kaidelerini bilmesi gerekiyordu. Daha sonraki gelişmelerden İngiliz Hükümetinin haberi yoktu. Diğer taraftan Vassaf Efendi'ye göre, bu gibi maddeler için verilen tarziyenin elçi tarafından kabul edilmesi gerekiyordu. Eğer kabul olunmaz ise o zaman devleti tarafından tenkid edilebilecekti.

Bütün bu çabalara ve faaliyetlere rağmen elçi fikrini değiştirmemiş ve Londra'dan gelecek cevaba göre hareket edeceğini ifade etmiştir.¹²⁴ Bunun üzerine, Ponsonby ile bu konuda irtibat kurmaya çalışmanın yarar sağlamayacağı kanaatine varan Bâbîâlî, meselenin halli için Londra'daki Türk elçisi Beylikçi Nuri Efendi vasıtasıyla, İngiltere Hükümeti nezdinde teşebbüse geçmiştir.¹²⁵

8- Kararın Londra'ya Bırakılması

Akif Efendi, Padişahın iradesiyle hadiseyi teferruatıyla açıklayan bir rapor hazırladı. Raporunda, hadise başlangıcından o ana kadar bütün safhaları ile kaleme alınmıştı. Rapor Bâbîâlî'nin olay karşısındaki tutum ve mülâhazalarını

¹²⁴ BA, HH, Nr. 40958/L

¹²⁵ BA, CH, Nr. 4007

açıklaması bakımından mühimdir. Raporda, Ponsonby'den şu hususlardan dolayı şikâyetçi olunuyordu:¹²⁶

1- Ponsonby, diplomasi usûlüne aykırı olarak Bâbîâlî'den tarziye verilmesini istemeksizin resmî bir takrir ile Hariciye Nazırı'yla münasebeti kestiğini ilân etmiştir.

2- Bâbîâlî'den bir cevap almaksızın olay ile ilgili raporunu hemen İngiltere'ye göndermiştir.

3- Müttefikleri olan Fransa Devleti'nin elçisi Roussin'in arabuluculuğunu kabul etmemiştir.

4- Bâbîâlî'nin takdim ettiği münasib tarziyeleri kabul etmeyerek şimdiye kadar hiç görülmemiş olan " **Tebdil-i Vükelâ** " gibi bir teklifte bulunmuştur.

5- Savaş ilânında bile telaffuz edilmeyen " **mukaseme** " ifadesini kullanmıştır.

Yukarıdaki hususlar elçinin olay karşısında garip bir tavır takındığını göstermektedir. Elçi, ilk soruşturmayı muhakeme olarak değerlendirip, kendisinden habersiz muhakeme edilmesini " nakz-ı ahd "dir diyerek olayı gündən güne büyütmüştür. Amacı Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'yı görevlerinden aldırarak Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın kuvvetini azaltmaktır.

İngiliz elçisinin bu tavrına karşılık, İstanbul'daki diğer elçiler, Bâbîâlî'ye hak vererek Ponsonby'nin tavrını beğenmemişlerdi. Hatta, Roussin, "mukaseme" sözü üzerine " **Fransa ile İngiltere beynindeki Muâhede-i İttifakiyye'nin esası Devlet-i Aliyye'nin temamiyyet-i mülk ve istiklâli üzerine iken, Ponsonby bunu nasıl söylemiş** " diye şaşkınlığını ifade etmişti.¹²⁷

1836 yılındaki statükonun devamı her devlet için lüzumluydu. İngiltere Parlemantosunu, Osmanlı Devleti'nin istiklâlinin devamını İngiltere'nin menfaatine uygun buluyordu. Bu nedenle Çörçil Vak'ası dolayısıyla İngiltere'nin tenkidde bulunacağını Bâbîâlî beklemiyordu. Aksine, Osmanlı Devleti'nin dahili işlerine ve hukukî istiklâline dokunacak hiç işitilmeyen ve Osmanlı Devleti tarafından da kabulü mümkün olmayan bazı haksız teklifler ile kamu asayişinin ihlâline sebep olacak hareketlerin İngiltere Devleti tarafından kabul olunacağı düşünülüyordu.¹²⁸

Bâbîâlî'ye göre, Halep'deki İngiliz konsolosunun döğülmesine rağmen herhangi bir şikâyette bulunmayan İngiltere'nin, denge ve siyaseti değiştirebilecek "tebdil-i vükelâ" isteğini tasdik etmeyerek Ponsonby'yi ayıplayabilir ve hatta azledebilirdi.¹²⁹ Nitekim, **Augsburg** gazetesi de, nüfûzlu ve Padişahın gözdesi olan bir zatın azli beklenmediği için İngiltere Devleti'nin Ponsonby'yi desteklemeyeceğini tahmin ediyordu. Buna rağmen Ponsonby'nin ısrarı Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yaklaşmasına sebep olacaktı.¹³⁰

¹²⁶ BA, CH, Nr. 4007

¹²⁷ BA, CH, Nr. 4007

¹²⁸ BA, CH, Nr. 4007

¹²⁹ BA, CH, Nr. 4007

¹³⁰ BA, HH, Nr. 40958/L

Bâbîâlî, İngiltere'den aleyhine bir cevap gelmeyeceğini tahmin ettiği için meseleyi teferruatıyla Londra elçiliğine yazdı ve Osmanlı Devleti adına hem tarziye vermek ve hem de Ponsonby'den şikâyetçi olmak üzere Beylikçi Nuri Efendi'yi görevlendirdi.¹³¹ Buna göre, Beylikçi Nuri Efendi, meseleyi İngiltere Hariciye Nazırı Palmerston'a ifade edecek ve İngiliz kralı ve başvekiline münasib bir tarziye vererek son durumu hemen Bâbîâlî'ye bildirecekti.

Akif Efendi hazırladığı raporu Pertev Efendi'ye yolladı. Pertev Efendi raporda herhangi bir değişiklik yapmadı. Rapor Belgrad muhâfızı Yusuf Paşa'ya, O'ndan Semlin kumandanına ve oradan Viyana'ya gönderilecekti. Ayrıca, raporun Londra'ya en kısa zamanda gönderilmesi hususu Avusturya elçisi vasıtasıyla Meternich'ten rica edildi. Diğer taraftan Fransa, Rusya ve Prusya, Londra'daki elçiliklerini hadiseden haberdar edeceklerinden Bâbîâlî mesele ile ilgili vesikaların suretlerini elçiliklere verirken Ponsonby de hususî raporlarını, Çörçil'in ve tercümanların takrirlerini elçilere verdi.¹³²

Bâbîâlî tarafından Viyana'ya gönderilen rapor, burada Prens Meternich tarafından özel bir kurye ile hemen Londra'ya gönderildi.¹³³ Böylece söz konusu hadise Avrupa dengesi meselesi halini aldı.¹³⁴

9- Fransa, Avusturya, Rusya ve Avrupa Basını

a- Avrupa Basınının Tavrı

Meselenin çözüme kavuşturulamaması İngiliz tüccarlarının işlerine sekte vurmaktaydı. Nitekim Ponsonby, bir İngiliz tüccar gemisinin Çanakkale Boğazı'nı geçiş iznini diğer elçilikler vasıtasıyla almaya çalışmışsa da, elçiler buna yanaşmamıştı. Bunun üzerine yine kendisi izin istemek zorunda kalmış ve gemi Haliç'e gelebilmişti.¹³⁵ İngiliz tüccarları bu gibi durumlardan endişe duymaktaydılar. Ponsonby, İngiliz kolonisine hitaben yayınlattığı sirkülerde, olayın kontrolünden çıktığını ve İngiltere'den talimat beklediğini ifade ediyordu. Böylece tüccarları İngiliz Hükümetini sıkıştırmaya sevk ediyordu.¹³⁶

Bu gibi olaylardan da anlaşılacağı üzere Ponsonby, isteklerini Bâbîâlî'ye kabul ettiremediği ve Londra'dan da istediği cevabın gelmeyeceğini düşündüğünden huzursuzdu. İstefanaki de, Akif Efendi'nin azledilmemesi halinde kendi mevkiini koruyamayacağını biliyordu. Bu nedenle Ponsonby ve İstefanaki, Londra'dan herhangi bir cevap gelmeden çeşitli söylentilerle Hariciye Nazırı'nı azlettirme çabalarını artırdılar.¹³⁷ Bu söylentilerin tesirinde kalan İstanbul ahâlisi her an bir İngiliz müdahalesinden çekinir olmuştu.

131 BA, CH, Nr. 4007

132 Akif Paşa, *Tabsıra*, s. 30; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 86

133 BA, HH, Nr. 41198/E

134 Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 86

135 BA, HH, Nr. 40958/L

136 Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 90

137 Akif Paşa, *Tabsıra*, s.31

Bu söylentilerden hareket eden Avrupa gazeteleri işi daha fazla büyütüyorlardı. Bir Fransız gazetesi Rusya'yı da meselenin içine sokuyor ve hilelerin Rusya'nın isteği üzerine yapıldığını, Rusya'nın Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'ya rüşvet verdiğini ve onların memuriyetlerine devam etmelerini temin için çalıştığını yazıyordu.¹³⁸ Diğer bir gazete ise, Rus elçisini Çörçil meselesini kendi istediği şekilde halledilmesi için Padişahı ikna ettiğini yazıyordu. İngiliz *Morning Herald* gazetesi ise, bu meseleden faydalanılarak Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nın iptal ettirilebileceğini belirtiyordu.¹³⁹

Ponsonby'nin bu çalışmalarına karşılık Rusya ise Beyoğlu ve Avrupa'da, basın vasıtasıyla kendi isteği doğrultusunda kamuoyu meydana getirmeye çalışıyordu. Bu nedenle bizzat Rus bürokratlarının kaleme aldığı makaleler, Avrupa gazetelerinde para mukabilinde yayınlanıyordu.¹⁴⁰

Böylesine kanun dışı avlanma suçunu Rus-İngiliz mücadelesine çevirmeye kalkan basında, Bâbıâli'nin sesini duyurabilmesi kolay değildi. Hele bu sırada yazdığı makaleler ile Osmanlı Devleti'ne yardımcı olan gazeteci Alexandre Blacque Bey'in vefatı bu durumu iyice güçleştirmişti.¹⁴¹

b-Rusya'nın Tavrı

Rus Hariciye Nazırı Nesselrode, iki devlet arasında münasebetleri sağlamlaştıran ve Padişahın menfaatlerini koruyan şahıslar olarak gördüğü Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın bu hadiseden dolayı Padişah katında gözden düşmemelerini, mevkilerine zarar gelmemesini arzulamaktaydı. Bu nedenle İngiltere'nin münasib bir tarzıyeyi kabul etmesini sağlamak için Rusya'nın Londra elçisi Poçodi Borgo (Pozzo di Borgo)'yu İngiliz Hükümeti nezdinde teşebbüsde bulunmakla görevlendirmişti.¹⁴²

c- Fransa'nın Tavrı

Fransız elçisi Roussin, Hariciye Nezaretine verdiği raporda, Ponsonby'nin hareketlerinin hükümetince tasvib edilmeyeceğinden, herhangi bir azil hareketinde bulunmamasını salık veriyordu. Elçi, bir diğer raporunda ise, Bâbıâli'nin hadise ile ilgili tutumunun "kabiliyetsiz" bir elçi tarafından müdafaa edileceğinden İngiliz Hükümeti'nin kararının Osmanlı Devleti'nin aleyhinde olacağını vurguluyordu.¹⁴³ Bu iki rapordan da anlaşılacağı üzere, Fransız elçisi Roussin, hadise karşısında İngiliz Hükümeti'nin nasıl bir tavır takınacağını tam olarak kestiremiyordu. Roussin'e göre, İngiliz Hükümeti'nin Bâbıâli'nin aleyhine alacağı karar, İngiltere'nin müttefiki olması hasebiyle Fransa'nın da Osmanlı Devleti nazarında itibarının düşmesine sebebiyet

¹³⁸ BA, HH, Nr. 40958

¹³⁹ BA, HH, Nr. 40958/L; Orhan Koloğlu, Aynı eser, s. 91-92

¹⁴⁰ BA, İEH, Nr. 1520

¹⁴¹ Blacque'in vefatı için bkz. Münir Aktepe, "Dünkü Fransızlar Blak Bey ve oğlu", Tarih Dergisi, sayı.33, İstanbul 1982, s.255-270

¹⁴² BA, HH, Nr. 46256

¹⁴³ Akif Paşa, Tabsıra, s.34; Orhan Koloğlu, Aynı eser, s.87-88

verebilecekti. Bu ihtimalin gerçekleşmemesi için Roussin, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin istiklâlini arzu ettiğini her fırsatta ifade eder olmuştur.¹⁴⁴ Aslında Fransa Cezayir'in acısını unutturmaya çalışıyordu.

d- Avusturya'nın Görüşü

Meternich, Çörçil'in hareketlerini ayıplarken asayiş ve güvenlikten sorumlu zabıta kuvvetlerinin hareketlerini uygun bulmamış ve Ponsonby'nin de tarziye kabul etmeyişi tenkid etmiştir. Meternich'e göre İngiliz Hükümeti, Ponsonby'nin isteklerini ve hareketlerini tasdik etmeyecekti. Yani, Çörçil Vak'ası'yla ilgili gazete haberlerine rağmen Lord Ponsonby'nin aşırı taleplerinin hükümetince tasdik edilmeyeceğini tahmin ediyordu. Aksi takdirde sulh tehlikeye girebilirdi.¹⁴⁵ Böylece, basit bir av hadisesi devletlerarası politik bir mesele olmuştu. O kadar ki, İngiltere'nin ısrarı halinde barışın bile bozulabileceği ifade edilebilmekteydi.

10- Hariciye Nazırı Akif Efendi'nin Azledilmesi

Akif Efendi, Padişaha takdim ettiği bir tezkirede, Ponsonby'nin ve Büyük Pizani'nin edebe mugayir takrirlerinin resmen kabul edilmesini tenkid etmek suretiyle zimnen Mülkiye Nazırı'ndan şikâyetçi oluyordu. Bu şikâyetten sonra Londra'dan gelecek cevaba göre işin halli Akif Efendi'ye bırakıldı.¹⁴⁶ Buna göre, Mülkiye Nazırı, Akif Efendi'nin memuriyetine müdahale etmeyecek ve mütalaaları olursa ilk önce Akif Efendi ile müzakere edecekti. Bu karar Akif Efendi'yi memnun ederken Pertev Efendi'nin Hariciye Nazırı'na güvenmesine sebep oldu.

Pertev Efendi, Rami Kışlası'nda Padişah ile hususi bir müzakere yapma fırsatı elde etti. Burada nelerin konuşulduğuna dair elimizde herhangi bir vesika bulunmuyor. Akif Efendi'ye göre Pertev Efendi, Çörçil meselesinin kısa sürede sonuçlandırılmaması halinde, İngilizlerin Mısır valisine yardım edeceklerini iddia ederek, Hariciye Nezareti'ne Hulusi Ahmed Paşa'nın nasbı konusunda Padişahı ikna etmeye çalışmıştı. Seraskerin de bu fikri desteklemesi üzerine Padişah, Akif Efendi'nin azline karar vermişti. Bu karardan sonra Pertev Efendi, "***İşte kendisinin ve İngiltere Devleti'nin hatırı için Hariciye Nazırı'nı azlettirdim. Bir kaç güne kadar irade çıkacaktır. Devleti tarafına tahriratını ve kuryesini hazırlayıp hemen icra olunduğu gibi çikarsın***" diye Ponsonby'ye haber göndermişti.¹⁴⁷

Akif Efendi'nin bu değerlendirmelerine karşılık Ponsonby, 13 Haziran 1836 günü bir adamını Akif Efendi'ye gönderip, aralarındaki uygunsuzluğun kaza olduğunu belirterek hükümetine sunuyor ve O'ndan da aynı davranışı bekliyordu. Akif Efendi'ye göre, elçinin bu davranışı Pertev Efendi hakkında

¹⁴⁴ Akif Paşa, **Tabsıra**, s.34

¹⁴⁵ BA, HH, Nr. 41198/E

¹⁴⁶ Akif Paşa, **Tabsıra**, s. 35-36

¹⁴⁷ Akif Paşa, **Tabsıra**, s. 37-39

yukarıda izah edilen iddialarını doğrulayıcı mahiyettedir.¹⁴⁸ Oysa, Ponsonby arzuladığı cevabın İngiltere'den geleceğine ihtimal vermiyordu. Bu sebeple, meselenin istediği şekilde sonuçlanmaması halinde normal münasebetlerini sürdürebilmek için şimdiden teşebbüse geçiyordu.

Akif Efendi, görevden alınmasının söz konusu olduğu günlerde bir tezkire taslağı hazırladı. Tezkire anahatlarıyla şöyleydi:¹⁴⁹

" Ponsonby'nin, elçilik usullerine ve devletlerarası muamelelere mugayir bir tutum içinde bulunmasındaki amacı, fikrini kabul ettirebilirse Rusya'ya karşı devletine itibar kazandırmak, başarılı olamaz ise istifa ederek milleti nezdinde itibar kazanmaktı.

Meselenin bu safhaya gelmesine İstefanaki'nin tahrikleri ve Bâbîâlî'nin mülayim hareketleri sebep olmuştu. Halbuki, İngiltere'nin küçük bir mesele için Osmanlı Devleti'nin istiklâline zarar verecek hatta, Rusya'nın müdahalesine sebep olabilecek resmî teklifini Osmanlı Devleti kabul etmeyince münasip bir tarzıyeye razı olacağına şüphe yoktu. Ancak, Mülkiye Nazırı ve İstefanaki Mısır meselesinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin aleyhinde davranacağını zikrettiler. Avrupa muvazenesi bu düşünceye ters düşüyordu.

Geçen yıl, Rusya Varşova'nın altını üstüne getirirken, İngiltere ve Fransa, isyana teşvik ettikleri Lehistan'ın yardımına gitmediler.

Geçenlerde Rusya, Avusturya ve Prusya'nın müşterek himayesi altında bulunan Krakov'daki ayaklanmayı Prusya istediği gibi bastırdı. Fransa ve İngiltere hadiseyi protesto etmekten başka bir şey yapamadılar.

İngiltere, Rusya'nın müdahalesinden korktuğundan Don Karlos'a karşı İspanya kraliçesine yardım yapamadı.

Belçika, fiilen Flemenk Devleti'nden ayrılmasına rağmen, beş senedir bu husus Flemenk kralına tasdik ettirilemedi.

1828 yılında İran'da Rus elçisinin öldürülmesi üzerine, Abbas Mirza tarafından verilen resmî bir tarzıye ile mesele kapandı. İran vükelâsından hiç biri azledilmedi.

1835 yılında Halep'de, İngiliz konsolosu döğüldü. İngiltere herhangi bir şikâyette dahi bulunmadı.

İngiltere, Hünkâr İskeleyi Andlaşması için beş kere protestoda bulunmuş ise de aldığı cevaplar üzerine susmuştur. Alehusus, gazeteler, Rusya aleyhine gürültü çıkarmış ve hemen savaş çıkacak havası estirilirken bir şey yapamamışlardı.

Fransa, müttefiki olmasına rağmen İngiltere'nin Rusya'ya karşı gösterdiği şiddetli düşmanlığı desteklemiyordu. İngiltere de iki yüzlü bir siyaset izliyordu. Bir taraftan Rusya'nın taarruzundan korkarak Osmanlı Devleti'nin izniyle Fırat'da imal ettiği vapurlarla Hindistan ile münasebetlerini geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da Petersburg'daki elçisi vasıtasıyla Rusya'nın gücendirilmemesine özen gösteriyordu.

Geçenlerde (Nisan 1836) " zenparelikte " baskına uğrayan başvekillerinin muhakemesinin bitirilmesinde devletlere karşı ayıp oluyor diye

¹⁴⁸ Akif Paşa, **Tabsıra**, s.40

¹⁴⁹ Akif Paşa, **Tabsıra**, s. 41-50

acele edilmez iken, " en aşağı sınıftan" olan Çörçil gibi bir suçlunun önemsiz bir iş için palemantoda müzakere edilmeden, kamu güvenliğinin ihlali ve ticaretin men edileceğini göz önüne alarak Osmanlı Devleti'ne düşmanlık göstermesi beklenemez. Kısacası, İngiltere, Osmanlı Devleti ile bozuşmak istemeyecektir.

Avrupa'nın bu siyasî ortamına rağmen söz konusu tehlikelerden biri ortaya çıkacak olsa bile, bu hemen olmayıp uzun görüşmelerden sonra olabilir. Diğer taraftan devletlerarası münasebetlerde Hariciye Nezareti muteber bir memuriyet olduğundan, İngiltere elçiliğinin itibarını korurken, Osmanlı Devleti'nin, elçilikten daha üstün bir makam olan Hariciye Nezareti'nin itibarını muhafaza etmemesi düşünülemezdi. Yine de Hariciye Nazarı'nın azledilmesi gerekiyorsa istifa etmesi Avrupa devletleri usulüne daha uygundur. Ayrıca bir de Ahmed Fevzi Paşa'ya dokunulmamalıdır."

Akif Efendi, bu mealdeki bir tezkireyi Çarşamba günü Padişaha takdim etmeyi düşünüyordu. Ancak, Salı günü, Beylikçi vekili Sarım Efendi, kendisini Bâbüâlî'de bir toplantıya davet ederek azlinin söz konusu olmadığını ifade etmesi üzerine hazırladığı tezkireyi takdim etmekten vaz geçti.¹⁵⁰

Sarım Efendi'nin taahhüdüne rağmen Akif Efendi, 16 Haziran 1836 tarihinde Hariciye nazırlığından azledildi. Resmî açıklamaya göre, Hariciye Nezareti devletin önemli bir makamı olduğundan nazırın devamlı olarak işinin başında olması ve müşirlik payesine sahip olması gerekiyordu. Müşirlik payesi olmayan Akif Efendi, aynı zamanda hasta olması hasebiyle de memuriyetine devam edemeyeceğinden azledilmişti, Yerine sabık Sadaret kaymakamı Ahmed Hulusi Paşa getirilmişti. Akif Efendi ise on bin kuruş maaş ile emekliye sevk edilmişti.¹⁵¹ Şüphesiz bu kararın asıl sebebi, Çörçil meselesinin meydana getirdiği huzursuzluğa son vermek isteğidir.¹⁵² Zira, Ponsonby'ye ve Beylikçi Nuri Efendi vasıtasıyla İngiliz Hükümetine, kararın bu hadisenin halli için alındığı bildirilmişti. Tarziye manasında olan bu kararın açık olmama sebebi ise, İngiltere Devleti ile muvazene iddiasında olan diğer devletlere bir emsal olma mahzurunun görülmesidir.¹⁵³ Ancak, burada şaşırtıcı olan nokta, İngiltere Hükümeti'nin Ponsonby'nin isteklerini kabul etmeyeceğinin Bâbüâlî tarafından tahmin edilmesine rağmen böyle bir kararın alınıp tatbik edilmesidir.

Akif Efendi'ye göre, Pertev Paşa, İngiltere'nin elçisinin itibarını korumak isteyeceğinden düşmanca davranacağını, Mısır meselesinde Osmanlı Devleti'nin aleyhine tavır alacağını ifade ederek, bu kararın çıkmasını sağlamıştı. Pertev Paşa'nın bu tutumunu ise kendisine olan düşmanlığına bağlıyordu.¹⁵⁴ Diğer taraftan Serasker daha önce teklif ettiği Ahmed Fevzi Paşa'yı nefyetme hususunu kabul etmediği için görevden alma fikrini desteklemişti.

¹⁵⁰ Akif Paşa, **Tabsıra**, s.50

¹⁵¹ Ahmed Lütfi, **Tarih-i Lütfi**, İstanbul 1302, V, 47; **Takvim-i Vekayi**, 7 Rebiülevvel 1252, Sayı.130.

¹⁵² Ahmed Lütfi, **Aynı eser**, V, 48

¹⁵³ **BA, HH**, Nr. 46429/K : Londra Sefiri Reşid Bey'in tahrirati (25 Receb 1252)

¹⁵⁴ Akif Paşa, **Tabsıra**, s.51

Padişahı bu kararın alınmasına ikna edenlerin kimler olduğu kesin olarak bilinmiyor. Ancak, Akif Efendi'nin yerine Ahmed Hulusi Paşa'nın getirilmesi, O'nun hariciye işlerinde tesirli olacağını gösteriyordu. Çünkü Ahmed Hulusi Paşa, Akif Efendi'nin akrabası ve yaşlı olup hariciyeden de anlamıyordu. Bu nedenle hariciye işlerine Akif Efendi danışmanlık yapacaktı.¹⁵⁵ Ayrıca, ilk defa bir nazır nehyolunmadan ve mallarına el konmadan maaş bağlanarak emekliye sevk edilmişti.¹⁵⁶

Öyle anlaşılıyor ki, Akif Efendi görevinden alınmasına rağmen gözden düşmemişti.

Akif Efendi'nin görevinden alınması çeşitli yorumlara sebep olmuştur. İngiliz Morning Chronicle gazetesi okuyucularına, Akif Efendi'nin azli ile Rusya'nın İstanbul'daki nüfûzunun kırıldığını ve bu sebeple Rus elçisi Boutenef'in çeşitli faaliyetlere geçtiğini duyuruyordu.¹⁵⁷ Gerçekten de Boutenef, Padişaha bu kararın tatbik edilmesinden duyduğu üzüntüyü belirtmişti.¹⁵⁸ Padişah, kararın siyasî olmadığını ifade edince Rusya, Akif Efendi'nin azledilmesine daha fazla tepki göstermedi. Fakat, ileriki tarihlerde Palmerston, Ahmed Fevzi Paşa'yı da azlettirmeye kalkışınca, Rusya Bâbiâli'yi ikaz ederek bu durumun Osmanlı-Rus münasebetlerini bozacağını bildirecektir.¹⁵⁹ Hatta, Akif Efendi'yi yeniden makamına getirmek ve Ponsonby'yi İstanbul'dan uzaklaştırmak için çalışacaktır.¹⁶⁰

Prens Meternich ve Roussin, Akif Efendi'nin görevinden alınmasından memnun değillerdi.¹⁶¹ Hatta, Roussin, garib bir tavır takınarak asıl suçlu ilân ettiği Ahmed Fevzi Paşa'nın azledilmesinden şikâyetçi olmaya başladı.¹⁶²

D- İNGİLİZ HÜKÜMETİNİN TUTUMU

1- Beylikçi Nuri Efendi'nin Teşebbüsleri

Bâbiâli, ilk önce Ponsonby ile müzakerelerde bulunarak Çörçil meselesini sonuçlandırmaya çalışmıştı. Bu sebeple Londra elçisi Beylikçi Nuri Efendi durumdan haberdar edilmemişti. Bâbiâli'nin bu tavrı hadisenin adi bir zabıta vak'ası olması cihetiyle yerinde bir hareketti.

Başlangıçta İngiliz gazeteleri olayı İngiliz kamuoyuna farklı farklı aksettiriyorlardı. Bu haberlerle mesele hakkında bilgi sahibi olan İngilizlerden bir kısmı Ponsonby'nin tavrını tasdik ederken bazıları da takbih etmekteydi. Fakat, daha sonra, İngiliz kamuoyunda Ponsonby'nin fikri ağır basmaya

¹⁵⁵ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 103

¹⁵⁶ Arthur Alric, *Aynı eser*, s.148

¹⁵⁷ BA, HH, Nr. 46429/K

¹⁵⁸ Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 104

¹⁵⁹ BA, HH, Nr. 47986/I: Rus elçiliğinden mahremane ifade.

¹⁶⁰ Yorga, *Aynı eser*, V, 389.

¹⁶¹ BA, HH, Nr. 47270/B: Yanko Mavroyani tarafından Bâbiâli'ye yazılan arzın tercümesi. (Vesikanın aslı bulunamadığından katalogdaki mündericatinde faydalanılmıştır.)

¹⁶² Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 110

başlamıştı. Bu ortamda Beylikçi Nuri Efendi, meseleyi İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston'a gayr-i resmî olarak izah etti.¹⁶³

Palmerston'un bu izahata herhangi bir tepkisi olmamıştı. Bu da Çörçil meselesine Ponsonby'nin aksine nazırın önem vermediğini göstermektedir. İngiltere Hükümeti'nin meseleyi önemsemediği tahmin edildiğinden¹⁶⁴, Ponsonby ile yapılan görüşmelerde bir sonuç alınamayınca Beylikçi Nuri Efendi meseleyi Londra'da çözümlenmekle görevlendirildi.¹⁶⁵

Nuri Efendi, bu memuriyet üzerine İngiliz Hariciye Nazırı Lord Palmerston ile buluştu. Bu görüşmede Nuri Efendi, Osmanlı Devleti'nin rızası dışında meydana gelen olayda suçlu görülen subayın cezalandırıldığını, Ponsonby'nin Londra'ya gönderdiği takirde hadiseyi ziyadesiyle abarttığını, Bâbiâli'nin " kat-ı muhaberat"ı kabul etmediğini ifade etti. Bu sırada Çörçil meselesi İngiltere'de siyasi tartışma konusudur. Bu tartışma ortamında Palmerston, bir devletin gönderdiği elçiye itimad etmesi gerektiğini ileri sürerek, Ponsonby'den gelecek cevaba göre olayın müzakere edileceğini belirtmiştir.¹⁶⁶

Palmerston, her ne kadar olaya önem vermiyor gözüküyorsa da, kesin bir cevap da vermiyordu. Ayrıca, bu meselenin çözümü için Ponsonby'yi devre dışı bırakmaya taraftar gözüküyor ve O'nun vereceği rapora göre müzakerelerin yürütüleceğini ima ediyordu. Ponsonby, Bâbiâli'nin vereceği tarziyeyi kabul etmeyerek İngiltere'den gelecek cevabı beklerken, Palmerston da elçisinden gelecek cevaba göre meselenin müzakere edileceğini söylüyordu.¹⁶⁷ Bu duruma göre meselenin halli mümkün görülmemektedir. Bununla birlikte, Londra'da yapılacak diplomatik temaslar sonucu çözümün bulunacağına inanan Bâbiâli, Nuri Efendi'den bu hususta çaba sarfetmesini istemiştir.¹⁶⁸

2-Çörçil Olayının Cezayir Meselesine Tesiri

Bu sıralarda Bâbiâli bir taraftan da Cezayir meselesi ile meşguldü. Hünkâr İskeleyi Andlaşması'ndan sonra, Cezayir'in geri alınmasını temin için Avrupa devletleri nezdinde diplomatik faaliyetlere geçildi ve hatta, Akdeniz'e kuvvet göndermek için bazı tedbirler alındı. Türk tarafının bu tedbirlerine karşılık Fransız Donanması Akdeniz'e gönderilince, Tunus açıklarında iki tarafın donanması çatışma noktasına geldi (Temmuz 1836). Bâbiâli, Çörçil meselesinden dolayı, Fransa'ya karşı İngiltere'den yardım talep edemedi.¹⁶⁹

¹⁶³ BA, HH, Nr. 32988/C: Nuri Efendi'nin arızası (3 Rebiülevvel 1252).

¹⁶⁴ BA, HH, Nr. 47986/G: Avusturya elçisinin talimname tercümesi (3 Haziran 1251).

¹⁶⁵ Ahmed Lütfi, Aynı eser, V, 49.

¹⁶⁶ Ahmed Lütfi, Aynı eser, V, 49.

¹⁶⁷ Cavid Baysun, " Mustafa Reşid Paşa'nın Paris ve Londra elçilikleri esnasında Siyasî Yazıları" Tarih Vesikaları, İstanbul 1944, c. III, Sayı. 13, s. 52.

¹⁶⁸ BA, HH, Nr. 34964.

¹⁶⁹ Ercüment Kuran, Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti, (1827-1847), İstanbul 1957, s. 35-45.

Fransa, muhtemelen bu durumdan faydalanarak Cezayir meselesinde daha katı bir tavır takındı. Hatta, Tunus hakkındaki niyetlerini bile açığa vuruyordu. Bu nedenle Mustafa Reşid Bey, Bâbîâlî'ye gönderdiği takrirden, Çörçil meselesini İngiltere'yi memnun edecek bir şekilde çözümlemenin Osmanlı Devleti'nin menfaatine olacağını beyan ediyordu.¹⁷⁰

Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesinin İngiltere'nin siyasetine muhalif olduğuna ve Akif Efendi'nin görevinden alınmasının İngiltere'yi memnun edeceğine inanan Mustafa Reşid Bey, İngiltere'den hiç olmaz ise sözlü bir yardım alacağına inanmaktaydı.¹⁷¹ Fakat, İngiltere beklenen yardımı yapmamıştır. Diğer Avrupa devletleri de Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesini kabul etmiş olduğundan ve Osmanlı Devleti tek başına Fransa ile baş edemeyeceğini anladığından bu gibi teşebbüslerden bir sonuç alamayacaktı. Neticede Osmanlı Devleti, 1847 yılında Cezayir üzerindeki hak ve hukukunun sona ereceğini kabul edecekti.

3- Mustafa Reşid Bey-Palmerston Müzakeresi

Hariciye Nazırı Akif Efendi'nin azledilmesine karşılık, İngiltere'nin de İstanbul'daki elçisi Ponsonby'yi görevden almasını sağlamak için Beylikçi Nuri Efendi'ye talimat verilmişti. Ancak Nuri Efendi bu işi başaramayınca Mustafa Reşid Bey'in bunu daha iyi yapacağı düşüncesiyle iki sefirin yerleri değiştirildi.¹⁷² Bu esnada görevinden alınması beklenen Ahmed Fevzi Paşa, tam aksine terfi ettirilmek suretiyle taltif edildi.

Bu gelişmeler karşısında İngiltere Hükümeti, Fransa ve Avusturya'nın da tesiriyle resmî gazetede elçisinin iddialarını inkar etmiş ve elçisini beş ay kadar talimatsız bırakarak zımnem hareketini takbih etmişti.¹⁷³ Yalnız beş ay sonra İngiliz Hükümeti olay ile ilgili dökümanları Ponsonby'ye gönderdi. Ancak, herhangi bir yorum ve direktifte bulunmamıştı.¹⁷⁴ Bu duruma göre olayın kapandığı ve her şeyin normale döndüğü söylenebilir miydi?

29 ekim 1836 Cumartesi günü Londra elçisi Mustafa Reşid Bey ile İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston arasında bir müzakere yapıldı. Bu müzakerede Palmerston olayın kapanmadığını ifade ederek nedenlerini şu esaslara istinad ettiriyordu:¹⁷⁵

1- Akif Efendi'nin azlinin, İstanbul'da Ponsonby'ye, Londra'da ise Beylikçi Nuri Efendi tarafından İngiliz Hükümeti'ne bu olayla ilgili olduğunun ifade olunması İngiltere'de memnurluk uyandırmasına rağmen sonradan resmî ilânda bunun sebebi olarak Akif Efendi'nin hastalığı gösterilmiştir.

2- Ahmed Fevzi Paşa'nın cezalandırılması beklenirken terfi ettirilmiştir.

170 Cavid Baysun, **Aynı makale**, s.52.

171 Cavid Baysun, **Aynı makale**, İstanbul 1949, Sayı. 15, III, 215-218

172 Rükneddin Akbulut, **Beylikçi Nuri Mehmed Efendi'nin Londra Sefaret-i Mahsusası ve Paris Büyük Elçilikleri**, (Mezuniyet Tezi), İstanbul 1940.

173 BA, HH, Nr. 47986/L

174 Orhan Koloğlu, **Aynı eser**, s.115.

175 BA, HH, Nr. 46429/K

3- Suçlu gösterilen bazı memurlar henüz cezalandırılmamıştır.

4- Bir İngiliz heyetine gereken ilgi gösterilmeyerek İngiltere ile alay edilmiştir.

5- Kapdan-ı Derya Tahir Paşa'nın Trablus'da Müslümanların İngiltere ile ticaretten menlerine dair tenbihatta bulunması andlaşmalara aykırıdır.

İngiltere Hükümeti, meselenin henüz sonuçlanmama gerekçesi olarak gösterdiği iddialarında samimi değildi. Palmerston, resmî tarziye verilmemesinden şikâyet etmekte, ancak ne İngiliz elçisi ve ne de Hükümeti nasıl bir tarziye istediklerini beyan etmemişlerdi. Yoksa, Bâbîâlî'nin bu mesele dolayısıyla bir nazırını azlettikten sonra küçük rütbeli bir kaç memurun cezalandırılmasına mani olması beklenemezdi. Fakat meselenin bittiği zannıyla belki suçlu gösterilen memurlar cezalandırılmamış olabilir.

Akif Efendi, hangi sebep gösterilmiş olursa olsun, bu meseleden dolayı görevinden alınmıştı. Bundan daha büyük bir tarziyenin verilmesi mümkün değildi. Diğer devletlerin ileride buna benzer meselelerde aynı isteklerde bulunmamaları için azil sebebi açıkça ilân edilmemişti.

Bir İngiliz askerî heyeti 1836 yılında İstanbul'a gelmişti. Osmanlı Devleti, bu heyetten askerî alanda danışman olarak faydalanmak istemişse de, heyettekiler, bizzat Osmanlı ordusunda istihdam edilmek istiyorlardı. Bu istek Osmanlı ordusunun kurallarına ters düştüğü için kabul edilmeyince, İngiliz heyeti geri döndü. Bu duruma göre İngiliz heyetine karşı kötü bir muamelenin söz konusu olamayacağı açıktır. Oysa, Palmerston Rusya'nın tepki göstermesi sonucunda İngiliz subaylarının istihdam olunmadığını düşünüyordu.¹⁷⁶

10 Kasım 1836 tarihinde Kapdan-ı Deryalıktan alınıp Trablus valiliğine tayin edilen Çengeloğlu Tahir Mehmed Paşa, Palmerston'un iddia ettiği gibi, Trablus'da andlaşmalara mugayir bir harekette bulunmamıştı. İngiliz tüccarları, Trablus'daki İngiliz konsolosunun müsaadesiyle, " **yasak eşya**" ticareti yapıyorlardı.¹⁷⁷ Nitekim barut yüklü bir İngiliz gemisi, devletin asayişini korumak ve ticarî nizamını sağlamak için alıkonulmuş ve gemidekiler tevkif edilmişti.¹⁷⁸ İngiliz konsolosu Harrington, Tahir Paşa'yı zor durumda bırakmak için Malta adasında bulunan İngiliz harp gemilerini Trablus'a sevk ettirdi.¹⁷⁹ Bu gibi hareketlerden rahatsız olan Tahir Paşa, konsolosun değiştirilmesi için teşebbüse geçilmesini Bâbîâlî'den talep etti. Öte yandan İngiliz konsolosu Harrington, İngiliz tebeası hukukunun iptal edilmiş olduğu iddiasıyla olayı İngiliz elçisi ve Hükümetine rapor etmiştir.¹⁸⁰ Bu rapora göre, Tahir Paşa Müslümanlara İngiliz tüccarlarıyla ticaret yapmamaları için tenbihatta bulunmuştu. Bu durum ikili andlaşmalara uygun değildi. Oysa andlaşmalara mugayir herhangi bir tutum ve davranış söz konusu bile değildir.¹⁸¹ Nitekim

¹⁷⁶ Cavid Baysun, " Mustafa Reşid Paşa'nın Siyasî Yazıları ", **Tarih Dergisi**, Sayı: 15, İstanbul 1960, s. 133-142.

¹⁷⁷ **BA, HH**, Nr. 40958/M: Fransız gazetesinden alınan havadis tercümesi.

¹⁷⁸ Cavid Baysun, **Aynı makale**, s.133-142

¹⁷⁹ **BA, HH**, Nr. 46398

¹⁸⁰ **BA, HH**, Nr. 22497/B: Harrington'dan Tahir Paşa'ya gönderilen takririn tercümesi (14 Teşrin-i Sani 1836)

¹⁸¹ **BA, HH**, Nr. 22497: Tahir Paşa'nın Harrington'a gönderdiği mektubun tercümesi.

konsolosun davranışlarındaki uygunsuzluğu Palmerston da kabul ediyordu. Bunun üzerine, Mustafa Reşid Bey, konsolosun görevinden alınmasını Hariciye Nazırı'ndan talep etti. Hariciye Nazırı bu isteği reddetti. Hatta, şaşkıncu bir tavır takınarak İngiliz tebeasının ticarî imtiyazlarını korumak amacıyla Trablus'a bir kaç gemi gönderildiğini ilân etti.¹⁸²

İngiliz Hükümeti, yukarıda izah edilen olayların Rusya'nın tahrikleri sonucunda meydana geldiğini iddia ederek isteklerinin kabul olunmaması halinde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin düşmanları safında yer alacağını söylemekten çekinmiyordu. Gerçekten de Rusya, fırsat düştükçe her devlet aleyhinde çalışmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu siyasetine tamamen vakıf olduğundan Rus tahriklerine ve telkinlerine kapılması beklenemezdi. Oysa Palmerston, Rus telkinleri neticesinde, Ahmed Fevzi Paşa'ya yeni mansıplar verildiğini iddia ederek, Mustafa Reşid Bey'den bu paşanın görevinden alınmasını talep etti.¹⁸³

Mustafa Reşid Bey'in görevi, iki devlet arasındaki dostluğu kuvvetlendirmektir. Ancak, İngiltere'ye gelir gelmez, iki devlet arasında dostluğu kuvvetlendirecek hareketler yerine soğukluğa sebebiyet verecek bir teklifle karşılaşmıştı. Yapılması imkansız bir şeyin teklifi ve önemsiz bir meselenin büyütülmesi Osmanlı-İngiliz münasebetlerini iyice bozabilecekti. Ayrıca, Ahmed Fevzi Paşa, Padişah tarafından taltif edildiğinden, bu karara müdahale edilemezdi.

İngiltere Hükümeti'nin bu tavır ve istekleri ile önceki tahminlerin aksine elçisi Ponsonby'nin tekliflerini aynen kabul ederek olayı onun raporuna göre sonuçlandırmaya karar verdiği anlaşılmaktadır. Rusya, İngiltere'nin bu siyaset değişikliğini iki sebebe bağlıyordu.¹⁸⁴

Birinci sebep, Osmanlı Devleti, Ponsonby'nin tavır ve hareketlerinden haklı sebeplerden dolayı şikâyetçi olacaktı. Bu şikâyetin reddi gayet müşkil olacağından İngiltere, ani bir hareketle Mustafa Reşid Bey'i korkutarak böyle bir isteği önlemişti.

İkinci sebep, Osmanlı Devleti'nin nazırlarını azletmesi, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında soğukluğa sebep olacağını Palmerston biliyordu. Palmerston, Hünkâr İskeleyi Andlaşması'nı imzalayan nazırların azillerinin bu ittifaktan dolayı icab etmiş olması ve bu şahısların feda edilmelerini Rusya'nın kayıtsızlıkla müşahede edemeyeceği, dolayısıyla yalnız kalan ve kuvvetten mahrum olan Osmanlı'nın İngiltere'nin nüfûzuna tabi olacağını bekliyordu.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin müstakil bir devlet olmasını istemesine rağmen bu ülkede menfaatine ters düşecek en ufak bir harekete bile tahammül edemiyordu. Böyle bir durumda dostluğu terk ederek savaşı bile göze alabileceğini söylemekten çekinmiyordu.

Mevcut devletler arası statüko İngiltere'nin menfaatine olduğundan İngiltere'nin diğer Avrupa devletlerinin tutumuna mugayir bir tavır ile Çörçil

¹⁸² Cavid Baysun, **Aynı makale**, s. 133-142

¹⁸³ BA, HH, Nr. 46429/K

¹⁸⁴ BA, HH, Nr. 47986/I

Vak'ası gibi basit bir mesele için Osmanlı Devleti ile savaşa girmesi beklenemezdi. İngiltere Hükümeti'nin anlaşmaz tavrının asıl sebebi İngiltere ile Rusya arasındaki ihtilaftı. Akif Efendi ve Ahmed Fevzi Paşa'nın azli ile Osmanlı-Rus münasebetleri bozulacak ve Osmanlı Devleti, İngiltere'ye yanaşacaktı. Netice itibarıyla İngiltere, Hünkâr İskelesi Andlaşması'nı geçersiz kılmak ve Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırmak için her yoldan faydalanmaya çalışıyordu. Nitekim, Çörçil Vak'ası bu vasıtalarından birini teşkil etmiştir.

4- Rusya'nın İngiliz Siyasetine Karşı Tavrı

Rusya, İngiltere'nin Çörçil meselesinde takip ettiği siyasetin başarılı olması halinde, Hünkâr İskelesi Andlaşması ile elde ettiği üstünlüğü kaybedeceğinin farkındaydı. Bu nedenle, Akif Efendi'nin yeniden Hariciye Nezareti makamına getirilmesini¹⁸⁵, İngiliz Hükümeti'nin isteklerinin kabul edilmemesini ve Ponsonby'nin de İstanbul'dan uzaklaştırılmasını istiyordu.¹⁸⁶ Şüphesiz bu isteklerin yerine getirilmesi halinde, İngiltere'nin şiddetli itirazları ile karşılaşılacak ve meseleye bir çözüm yolu bulunamayacaktı. Rusya'ya göre, böyle bir durumda Bâbiâlî, meseleyi Avrupa devletlerine havale edebilirdi. Böylece adî bir zabıta vak'asının halli milletlerarası müzakerelere konu teşkil edecek ve mesele tamamen devletlerarası denge meselesine dönüştürülebilecekti.

İngiltere bu meselenin sebebi olarak Rusya'nın tahriklerini görüyor ve Osmanlı Devleti'nin düşmanları safına geçeceğini ilân ederken Rusya da kendi tekliflerinin kabul edilmemesi durumunda Osmanlı-Rus ittifakının zor durumda kalacağını, iki devletin arasının açılacağını ilân ediyordu. Böylece, Osmanlı Devleti bir tercihe zorlanmıştır. Ya Rusya ile bozuşmak pahasına İngiltere'nin isteklerini kabul edecek veya Rusya'nın belirttiği şekilde davranarak İngiltere'den uzaklaşacaktı.

5- Hadisenin Neticelendirilmesi

Mustafa Reşid Bey'in Londra'daki görevi, Çörçil meselesini çözümlenmek, iki devlet arasındaki iyi münasebetleri geliştirmek ve Ponsonby'nin görevden alınmasını temin etmektir. Mustafa Reşid Bey, Londra'da göreve başladığı sıralarda İngiliz kamuoyu ve basını hâlâ Çörçil meselesini ve Rus tahriklerini konu ediniyordu.¹⁸⁷ Mustafa Reşid Bey'e göre, bu ortamda Ponsonby'nin görevden alınması isteği Rus tahriklerine mâl edilecek ve meselenin kamuoyunda unutulmaksızın çözümlenmeye çalışılması Osmanlı ülkesinde Rus politikasının itibarını artıracaktı. Bu gibi ihtimallerin gerçekleşmesini Osmanlı siyasetine muğayir bulan Mustafa Reşid Bey, Palmerston'dan İstanbul'daki İngiliz elçisinin geri çağırılmasını istememiştir.

¹⁸⁵ Yorga, *Aynı eser*, V, 389.

¹⁸⁶ BA, HH, Nr. 47986/L

¹⁸⁷ BA, HH, Nr. 46429/K

Gazete haberlerine göre ise İngiltere Hükümeti, Ponsonby'yi görevinden almıştı. Bunun üzerine Ponsonby, Rusya'nın bütün hilelerini bilmesi hasebiyle kendisinin İstanbul'da kalmasını Türk hükümetinin arzu ettiğini yazmış ve Bâbüâlî de elçiden şikâyetçi olmamıştı. Bu sayede elçi, yerine tayin edilen kişiyi Malta'dan geri göndermiş ve İstanbul'da kalmayı başarmıştı.¹⁸⁸ Aslında Ponsonby, ailevî sebeplerden dolayı geçici olarak Londra'ya gitmek için izin almıştı. Mart veya Nisan 1837'de İstanbul'dan ayrılacaktı.¹⁸⁹ Bu nedenle yerine geçici olarak bir elçi tayin edilmiş¹⁹⁰ olup azil söz konusu değildir.

Gazete haberlerinin tesirinde kaldığı anlaşılan Akif Efendi, Ponsonby'nin İstanbul'da kalma isteğinin Pertev Paşa'dan geldiğini iddia etmiştir.¹⁹¹ Aslında Mustafa Reşid Bey, Bâbüâlî'ye gönderdiği arızasında Ponsonby'nin azli hususunda ısrar edilmemesinin Osmanlı Devleti'nin lehinde olacağını ifade etmişti. Öyle anlaşılıyor ki, Bâbüâlî bu ortamda Mustafa Reşid Bey'in fikrini benimsemiştir.¹⁹²

Böylece iki devlet arasında yakınlaşma başladı. Çörçil meselesinden dolayı Bâbüâlî'nin verdiği resmî tarzıyı Ponsonby kabul etti. Mülkiye Nazırı Pertev Paşa ile Ponsonby arasında iyi münasebetler gün geçtikçe arttı ve bu durum Palmerton tarafından memnurlukla karşılandı. İngiltere, Ahmed Fevzi Paşa'nın görevinden alınması isteğinden vaz geçti. Hatta, elçisine gönderdiği tavrıyla, Kapdan Paşa ile olan anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasını istedi.¹⁹³ Diğer taraftan Trablus'daki İngiliz konsolosunu azledildi. Ponsonby de Akif Paşa ile münasebetlerini düzeltmeye çalıştı.¹⁹⁴

Osmanlı Devleti ise Çörçil meselesini bertaraf etmek için daha önce Hariciye Nazırını azletmiş ve bir yüzbaşını cezalandırmıştı. Şimdi de Çörçil'e talebi olan on bin kantar zeytin yağı satın alma imtiyazı¹⁹⁵ ve bir pırlantalı iftihar nişanı verdi.¹⁹⁶

E- AKİF EFENDİ- PERTEV PAŞA MÜNASEBETLERİ

Akif Efendi, Reisülküttaplığa Pertev Paşa'nın ısrarı ile tayin edilmesine ve zaman zaman Pertev Paşa ve Vassaf Efendi'nin himayesini görmüş¹⁹⁷ olmasına rağmen, ikisi arasında bir geçimsizliğin olduğu anlaşılmaktadır. Bu geçimsizlik, Akif Paşa'nın Hariciye Nazırlığı'ndan ayrılmasından sonra şiddetlenmiştir.¹⁹⁸ Akif Efendi görevinden alınmasında büyük rol oynadığına

¹⁸⁸ BA, HH, Nr. 46884: Paris gazetelerinden havadis tercümesi.

¹⁸⁹ Cavid Baysun, Aynı makale, s. 133-142.

¹⁹⁰ BA, HH, Nr. 46721/Ç: Paris elçisi Beylikçi Nuri Efendi'nin tavrı (5 Zilhicce 1252)

¹⁹¹ Akif Paşa, Muharrerât-ı Hususiyeye-i Akif Paşa, İstanbul 1301, s.26.

¹⁹² Ahmed Lütfi, Aynı eser, V, 75

¹⁹³ BA, HH, Nr. 52524: İngiliz elçisine Londra'dan gelen tavrın tercümesi (1 Şevval 1252); Cavid Baysun, Aynı makale, s. 133-142.

¹⁹⁴ BA, HH, Nr. 46422/B: Ponsonby tarafından Akif Paşa'ya gönderilen mektubun tercümesi (3 Eylül 1251)

¹⁹⁵ BA, HH, Nr. 46398.

¹⁹⁶ Arthur Alric, Aynı eser, s. VII.

¹⁹⁷ İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul 1938, s.84 vd.

¹⁹⁸ Ahmed Lütfi, Aynı eser, V, 48.

inandığı Pertev Paşa'yı yıpratmak için kendi görüşlerini *Tabsıra*'da açıkladığı gibi, Saraya sunduğu tezkireler ile de, O'nun gözden düşmesini temin etmeye çalışmıştır.

Akif Efendi; Eylül 1837 tarihli tezkiresinde,¹⁹⁹ Pertev Paşa, damadı Vassaf Efendi ve kardeşi Mühimmat Nazırı Emin Efendi'nin suistimallerinden bahsederek, devletin son zamanlarda uğradığı felaketlerden onu sorumlu tutmuştur. Aynı tezkirede Pertev Paşa'nın İngiliz yanlısı bir siyaset izlediğinden bahisle bu siyasetin zararlarını anlatır.

A. Hamdi Tanpınar, Pertev Paşa'yı, Osmanlı Devleti'nde İngiliz siyasetini destekleyenlerin başında gösterirken; Şerafeddin Turan da, daima Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını hedefleyen Rus dostluğunun aleyhdarı ve Rusya'ya karşı İngiltere'ye yanaşmak isteyen bir devlet adamı olarak tanıtıyor. Orhan Koloğlu ise, Pertev Paşa'nın herhangi bir güce göre değil, daima devlet politikasının gereğine göre tavır takındığını belirtiyor.²⁰⁰

Akif Efendi, Vassaf Efendi'nin Mabeyn'den çıkarılmasından sonra verdiği anlaşılan ikinci tezkiresinde ise, Çörçil meselesinden sonra Ponsonby'nin İstanbul'da elçi olarak kalmasından faydalanmak istemiştir. Pertev Paşa, Vassaf Efendi ve Emin Efendi hakkında ağır ithamlarla dolu olan bu tezkirede, Pertev Paşa'nın azlinden sonra dahi İstanbul'da ikâmet etmesini mahzurlu bularak, O'nun Bursa'ya, Emin Efendi'nin Edirne'ye sürülmesini açık bir şekilde tavsiye ederken, Vassaf Efendi'nin de idam edilmesini zımnen tavsiye eder.²⁰¹

Pertev Paşa'nın Padişah nezdindeki mevkii ve devletin genel siyasetine tesir edecek derecede nüfûzlu bir devlet adamı olarak tanınması, halk arasında " *tuğsuz Padişah* " denilmesine sebep olmuştu.²⁰² Bu durum bir çok kişiyi Pertev Paşa'nın aleyhine çevirmiştir. Hatta, Nisan 1837'de bir seyahata çıkan II. Mahmud'un aleyhine İstanbul'da bir suikast tertib edildiği ve Pertev Paşa'nın da adamları ile buna iştirak ettiği rivayetleri de ortaya çıkınca, Pertev Paşa'nın nüfûzu sarsıldı.²⁰³

Bu faaliyetler neticesinde Pertev Paşa, 12 Eylül 1837'de azledilip Edirne'ye sürüldü.²⁰⁴ Pertev Paşa'nın uzun müddet devlet hizmetinde bulunması ve "şan-şöhret" sahibi olmasına rağmen tespit edilen mal varlığının tahminlerin aksine fazla olmadığı anlaşılmaktadır.²⁰⁵ Para ve mal varlığının bir kısmını saklayabileceği düşüncesiyle, Paşanın yakınları sorguya çekilmiş ve baskıya maruz kalmışlarsa da sonuç değişmemiştir.²⁰⁶

¹⁹⁹ Ahmed Lütfi, *Aynı eser*, V, 156-158

²⁰⁰ Şerafeddin Turan, " Pertev Paşa ", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, IX, 555 ; A. Hamdi Tanpınar, *Aynı makale*, s. 243 ; Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 120.

²⁰¹ Akif Paşa, *Muharrerât-ı Hususiyye-i Akif Paşa*, İstanbul 1301, s. 26-31.

²⁰² Şerafeddin Turan, *Aynı makale*, s.555

²⁰³ A. Hamdi Tanpınar, *Aynı makale*, s. 244; Şerafeddin Turan, *Aynı makale*, s.555

²⁰⁴ BA, HH, Nr. 35253: Pertev Paşa'nın Mülkiye Nazırlığından azline dair Hatt-ı Hümayun; *Takvim-i Vekâyi*, 17 Cumadelaire 1253, Sayı. 154.

²⁰⁵ BA, HH, Nr. 35268; 35268/A.

²⁰⁶ BA, HH, Nr. 35264.

Pertev Paşa'nın yerine Mülkiye Nazırlığına getirilen Akif Efendi, Paşadan tamamen kurtulmak amacıyla Saraya sunduğu arzularında O'nun idam edilmesini telkin etmeye çalışmıştır.²⁰⁷ Neticede II. Mahmud'un izniyle Edirne'ye gönderilen tezkire üzerine Pertev Paşa, Kasım 1837 sonlarında Edirne valisi Emin Paşa tarafından boğdurulmuştur.²⁰⁸ Ancak, resmî açıklamada, hastalığı nedeniyle öldüğü bildiriliyordu.²⁰⁹

Pertev Paşa'nın kabir masraflarının Hazine tarafından karşılanması, mal varlığının ailesine terk olunması ve miriye alınması lâzım gelen zeametinin oğullarına tevcihi, II. Mahmud'un Pertev Paşa'yı istemeyerek katlettirdiğine ve katli hakkındaki iradenin tatbik edilmemesi için gönderttiği rivayet olunan ikinci bir postanın geç kalmasından dolayı pişmanlık duyduğunu ispatlar mahiyettedir.²¹⁰

F- ÇÖRÇİL'E VERİLEN İMTİYAZLAR

1- Yağ İmtiyazı

Olayın çıkışına sebep olan ve gelişiminde hiç bir rolü bulunmayan Çörçil, sonunda en kârlı çıkan şahıs olmuştur. Bâbîâlî, meselenin sonuçlandırılması için Çörçil'e bazı imtiyazlar vermeye hazır. Bu durumdan istifade eden Çörçil, on bin kantar zeytin yağı satın alma imtiyazı talep etmiştir. Daha önce İstanbul'un ihtiyacı olan yiyecek maddelerinin başka yerlere sevki yasaktı. Bununla birlikte Bâbîâlî, İngiltere'ye dostluk ve iyi niyet belirtisi olarak meseleyi çözümlenmek istediğinden Çörçil'e bir defaya mahsus olmak üzere münasib mahallerden on bin kantar zeytin yağı satın alma ruhsatının verilmesini kararlaştırdı.²¹¹

Bu işin tertibiyle görevlendirilen İstefanaki, zeytin yağı müdürü ve diğer ilgili memurlarla görüşerek imtiyazın ne şekilde verileceğini tespit etti. Buna göre, Çörçil İstanbul'a gönderilmesi taahhüd edilip verilmeyen geçmiş yılların bakayasından 2.000 kantarı Ayvalık, 3.000 kantarı Edremit ile Kemer-Edremit, 2.500 kantarı Ayvalık ile Yund Adası, 1.000 kantarı Ayazmend ve 1.500 kantarı Midilli'den olmak üzere on bin kantar zeytin yağı satın alma imtiyazı elde ediyordu.²¹² Bu imtiyazı kullanabilmek için 175.000 kuruş resm-i mirî 112.250 kuruş " rüsümât-ı gümrük " ve " ihtisabiyye " ve 40.000 kuruş nakliye masrafını mahallî yağ memurlarına malın teslimi esnasında ödemesi gerekecekti. Böylece, kantarı 112.50 kuruştan mahallinden satın alınacak olan on bin kantar zeytin yağı diğer masrafları ile toplam 1.452.250 kuruşa mal olacaktı.²¹³

²⁰⁷ Reşad Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Ankara 1985, s. 35.

²⁰⁸ Şerafeddin Turan, **Aynı makale**, s.555

²⁰⁹ **Takvim-i Vekâyi**, 5 Ramazan 1253, Sayı. 157.

²¹⁰ **BA, HH**, Nr. 25436; Şerafeddin Turan, **Aynı makale**, s.556; İbnülemin Mahmud Kemâl İnal, **Aynı eser**, s. 1319.

²¹¹ **BA, HH**, Nr. 46438/I: Kapdan Paşa'nın Takriri

²¹² **BA, HH**, Nr. 46382: Çörçil'in on bin kantar zeytin yağı satın almasına izin verilmesine dair arz tezkiresi.

²¹³ **BA, HH**, Nr. 46438/L: İstefanaki tarafından hazırlanan on bin kantar zeytin yağının kazalardaki

Bu miktardaki yağın birden verilmesi, İstanbul'da zeytin yağı darlığı yaratabileceği gibi üretici de malın tedarikinde zorlanabilecekti. Bu gibi sıkıntılarla karşılaşılması için Çörçil'den zeytinyağını hasad mevsimi olan Haziran-Temmuz aylarında alması istendi.²¹⁴ Ancak Çörçil, İstefanaki vasıtasıyla malın Avrupa'ya nakli için gemi kiraladığını ve bunların Temmuz'a kadar altı ay bekletilmesi durumunda zarar edeceğini beyan ederek bu isteği reddetmiştir.²¹⁵

Bâbiâlî, bu meseleyi kapatmak ve yeni yeni meselelerle karşılaşmamak isteğiyle malın, Mart ayının (1837) başından Mayıs ayının sonuna kadar Çörçil'e teslim edilmesini kararlaştırdı.²¹⁶ İngiltere, Çörçil meselesini kullanarak Osmanlı-Rus münasebetlerini bozmaya çalışırken ne garibdir ki, Çörçil bu imtiyazını 350.000 kuruşa Rusyalı Rali isimdeki bir tüccara²¹⁷ devretmiştir.

2- Türkçe Gazete Çıkarma İmtiyazı

Ceride-i Havadis gazetesinin çıkarılış sebebiyle ilgili olarak çeşitli bilgiler mevcuttur. Bazı müellifler, Çörçil meselesinin halli için zeytinyağı imtiyazının yanı sıra bir de Türkçe gazete çıkarma imtiyazının verildiğini ifade etmektedirler.²¹⁸ Ancak, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, siyasetini ve icraatını hem tebeaya ve hem de dış ülkelere anlatmak için bütün modern devletler gibi bir gazeteye ihtiyaç duymuş ve Takvim-i Vekayi gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Bunun dışında daha çok dışa dönük propaganda fonksiyonu görmek için devlet desteğinde ecnebilerin özel gazete çıkarma teşebbüsleri vardı.²¹⁹ Bu müteşebbislerden biri olan Çörçil, 1840 yılında İstanbul'da bir gazete çıkarmak talebinde bulunmuştu. Bâbiâlî, resmî Takvim-i Vekayii gazetesinin yanında gayr-i resmî bir gazetenin neşrini faydalı bulduğundan Mayıs 1840'da Çörçil'in bu isteğini kabul etmiş ve kendisine üç yıl süreyle ayda 5.000 kuruş maddî yardım yapmayı kararlaştırmıştı.²²⁰

Çörçil gerekli izni alınca, gazeteyi çıkarmak için çalışmalara başlamış ve bu amaçla Hamidiye türbesi karşısında, bir matbaa kurarak 31 Temmuz 1840'da Ceride-i Havadis gazetesini neşretmeye başladı.

Neşredildiği ilk günlerde hiç satılamayan gazetenin okuyucu sayısı 1843 yılında 150 kişiyi geçmiyordu. Aynı yıl devlet yardımının kesilmesi üzerine gazete kapanmak zorunda kalmıştır. Çörçil, gazetenin tekrar yayın hayatına başlayabilmesi için ayda 2.600 kuruş yardım yapılması talebinde bulunmuştur. Her şeyde İngiliz elçiliğinin yardımını almaya alışan Çörçil, İngiliz elçisi Canning vasıtasıyla bu hususta Bâbiâlî'ye baskıda bulunmuşsa da bir netice

raiç fiyatı beyanında pusula.

214 BA, HH, Nr. 46438/l; Mansure Defterdarı'nın yağ maddesine dair takriri.

215 BA, HH, Nr. 46438/l; İstefanaki'nin yağ maddesine dair müzekkiresi.

216 BA, HH, Nr. 46382.

217 Ahmed Lütfi, Aynı eser, V, 154.

218 Arthur Alric, Aynı eser, s.VII; Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul 1982, s. 182.

219 İlber Ortaylı, İmparatorluğun en uzun yüzyılı, İstanbul 1983, s.144.

220 BA, İD, Nr. 741; Reşad Kaynar, Aynı eser, s. 313-316.

alamamıştır. Bununla birlikte gazetenin yayın hayatını sürdürmesini faydalı bulan Bâbiâlf, okuyucu sayısını artırmaya çalışmış ve neticede okuyucu sayısı 1844 yılında 300 kişiyi bulmuştur. Bu sayıyı yeterli bulmayan Çörçil, okuyucu sayısının 800 kişiye çıkarılmasını veya gazetenin devlet tarafından idare edilmesini istiyordu.²²¹

Ceride-i Havadis'in devlet tarafından idaresi, resmî gazete olmaması hasebiyle mümkün görülüyordu. Fiyatının artırılması halinde ise, zaten yeterli olmayan okuyucu sayısı iyice azalacaktı. Bu ortamda, gazete finans açısından tekrar devlet tarafından desteklenmeye başlandı.²²² Netice itibarıyla gazete yirmi yıl süre ile devletin yarı resmî organı haline gelmiştir.²²³

Bazı müellifler Çörçil'in Kırım Savaşı esnasında bir İngiliz gazetesinin muhabiri olarak Kırım'a gittiğini ve oradan gönderdiği haberlerin neşredilmesi sonucu gazetenin trajinin arttığını kaydediyorlarsa da,²²⁴ Çörçil H. 1262 (1845-1846) yılında ölmüştür.²²⁵ Gazetenin idaresi oğlu Alfred Churchill'e geçmiştir.²²⁶

SONUÇ

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ilk yarısında memleket dahilinde, bazı islâhat teşebbüsleri ile kendini güçlendirmeye çalışırken, dışta da toprak bütünlüğünü korumak amacıyla çeşitli savaflara girmiş ve ecnebinin ülke dahilinde çıkardıkları meselelerle meşgul olmuştur. Çeşitli olaylara karışan ecnebiner, Türk mahkemelerinin ve kanunlarının hükmünden kurtulmak için tercümanlardan yardım istemişlerdir. Tercümanlar bu gibi ecnebinelere yardım edebilmek için her yola baş vurmuşlar, hatta devletin makamlarını küçük düşürücü ağır bir lisan kullanmaktan bile çekinmemişlerdir. Elçiliklerle, Rum asıllı tercümanlar vasıtasıyla münasebet kurabilen devlet, onların insafına kalmaktaydı. Devletin yabancı dil bilen elemanı yetiştirmesiyle bu sıkıntı yavaş yavaş ortadan kalkacaktır.

Tercümanların menfaatlarını ön plânda tutan davranışları, İngiliz elçisinin tavrı, devlet adamlarının birbirlerini çekememeleri ve aralarındaki haberleşmenin sağlıklı yürütülememesi neticesinde adî bir zabıta ve adlî vak'a olan Çörçil meselesini siyasî mesele şekline sokmuş ve neticede, Akif Efendi görevinden alınmak, Çörçil'e de ticarî imtiyazlar tanınmak suretiyle mesele yatıştırılmaya çalışılmıştır. Bu durum daha sonraki döneme bir emsal teşkil etmiş ve elçilikler menfaatlarına ters düşen devlet ricâlinin azlini isteyerek sık sık devletin iç işlerine müdahale eder olmuşlardır.

²²¹ BA, İH, Nr. 1035; BA, İH, Nr. 1239, Lef.1.

²²² BA, CH, Nr. 7308; Bu yardım 1845 yılında aylık 2.500 kuruştur. BA, CH, Nr. 8095.

²²³ M. Nuri İnuğur, *Aynı eser*, s. 183

²²⁴ Bkz. Orhan Koloğlu, *Aynı eser*, s. 126; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1973, s.9; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984, s. 146

²²⁵ Ahmed Lütfî, *Aynı eser*, VIII, 118.

²²⁶ BA, İD, Nr. 1666.

Tanzimat'tan sonra emsali sık sık görülecek olan bu olayın haricî siyasetle alakalı olduğu şüphesizdir. Rusya, Edirne Andlaşması'ndan (1829) sonra Osmanlı Devleti'ni himaye altına alma siyasetini takip etmeye başlamış ve 1833'ten itibaren bu sahada bazı başarılar da kazanmıştı. Bu durumu menfaatine ters bulan İngiltere, Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırabilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışıyordu. Çörçil Vak'ası da bu fırsatlardan birini teşkil etmiştir. Bu meselenin çözümlenmesinden sonra Osmanlı-İngiliz ilişkileri gelişmiş ve devletin ekonomik sistemini temelinden değiştiren ticarî andlaşma (16 Ağustos 1838) imzalanmıştı. Böylece, Osmanlı ülkesindeki İngiliz saygınlığı artmıştır. Buna karşılık, Çörçil Vak'ası'ndan sonra Osmanlı-Rus ilişkileri gevşemiş, 1840 ve 1841 Londra Andlaşmaları ile Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu kaybetmeye başladığını anlayınca tekrar Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetine dönmüştür. Böylece, İngiltere'nin Çörçil meselesini bahane ederek Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırmak politikasında ısrar etmesi uzun sürede semeresini vermiş ve 1853-1856 Kırım Savaşı ile bu politika amacına ulaşmıştır.